

НОВОМУЧЕНИЦИ:
ПОЛИПЕРСПЕКТИВА IV

NEW MARTYRS:
POLYPERSPECTIVE IV

Издавачи

Музеј жртава геноцида
Београд, Трг Николе Пашића 11/III
тел: +381 11 3398883
e-mail: office@muzejgenocida.rs
Одбор за Јасеновац
Светог Архијерејског Сабора
Српске Православне Цркве

За издаваче

Дејан Ристић
Епископ пакрачко-славонски
Јован (Ђулибрк)

Благодаримо за помоћ у преводу на руски и са руског

Марини Тодић,
а у преводу на енглески и са енглеског
Оливери А. Ристић

Штампа

Интерклима-графика, Врњци

Тираж

400

Copyright 2023
by Genocide Victims' Museum /
/ Музеј жртава геноцида

Београд, 2023.

НОВОМУЧЕНИЦИ:
ПОЛИПЕРСПЕКТИВА IV

Зборник радова

Уредили

Епископ пакрачко-славонски Јован (Ђулибрк)

Стефан Радојковић

*NEW MARTYRS:
POLYPERSPECTIVE IV
Collected Papers*

Edited by

Bishop of Pakrac and Slavonia Jovan (Ćulibrk)

Stefan Radojković

САДРЖАЈ

<i>ПРЕДГОВОР</i>	7
<i>ПРЕДИСЛОВИЕ</i>	10
<i>FOREWORD</i>	13
<i>ПРОГРАМ СИМПОСИОНА</i>	16
<i>ПРОГРАММА СИМПОЗИУМА</i> <i>SYMPOSIUM PROGRAM</i>	
Митрополит Марк (Арендт) (Митрополит Марко Арендт)	19
ИСТОРИЈА XX ВЕКА И ПОДВИГ СВЯТЫХ НОВОМУЧЕНИКОВ И ИСПОВЕДНИКОВ Историја XX века и подвиг светих новомученика и исповедника The history of the 20th century and the deed of the holy new martyrs and confessors	
Драгослав Илић (Dragoslav Илић).....	25
ОРАХОВИЧКИ ПОПИС ЖРТАВА ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА Ораховицкиј список жртв Другој светској ратној војни Orahovica list of victims of the World War II	
Радован Пилиповић (Radovan Pilipović).....	53
„ХОЛОКАУСТ И ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА”, ПРИКАЗ КЊИГЕ «Холокост и Православная Церковь», презентација књиге “The Holocaust and the Orthodox Church”, book review	
Stefan Radojković (Стефан Радојковић)	61
“THE LETTERS OF HILDA DEITCH” BY ALEKSANDAR ZOGRAF „Писма Хилде Дајч” Александра Зографа «Письма Гильды Дайч» Александра Зографа	

Радмила Вила Станишљевић (Radmila Vila Stanišljević)	69
ПОЕМА „СТОЈАНКА МАЈКА КНЕЖОПОЉКА”	
СКЕНДЕРА КУЛЕНОВИЋА	
Поэма «Стојанка маћ Кнежополька» Скендера Куленовича	
The poem “Mother Stojanka from Knešpolje” by Skender Kulenović	
Епископ Јован (Ђулибрк) (Bishop Jovan Ćulibrk)	77
РАЗГОВОР СА ЛОРДАНОМ ЗАФРАНОВИЋЕМ	
Беседа с Лорданом Зафрановичем	
Conversation with Lordan Zafranović	
<i>ИМЕНСКИ ИНДЕКС</i>	91
<i>УКАЗАТЕЉ ИМЕН</i>	
<i>NAME INDEX</i>	

ПРЕДГОВОР

Зборник радова *Новомученици: Полијерсијектѿива IV* доноси чланке учесника међународног симпозиона „Новомученици: Полиперспектива” одржаног 7. септембра 2018. године у Српској православној општој гимназији „Кантакузина Катарина Бранковић” у Загребу, благословом тадашњег Митрополита Загребачко-љубљанског г. Порфирија (Перића). Организован заједнички од стране Одбора за Јасеновац Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве и Музеја жртава геноцида, скуп је окупио истакнуте стручњаке из Србије, Републике Српске (БиХ), Хрватске, Русије и Немачке.

Разлог иза међународног карактера Симпозиона налази се у чињеници, примећеној од стране домаћих и иностраних истраживача, да у српској историографији доминирају полемичке теме у вези са истраживањем Другог светског рата на простору Краљевине Југославије. Иако легитимне, оне ипак скрећу пажњу научника, а последично и умањују њихову упознатост са савременим научним токовима када је реч о истраживању узрока, динамике и последица насиља у различитим светским контекстима. Због склоности аутархичном приступу темама из поменутог рата, овдашња научна заједница пропустила је да примети чињеницу да је Југославија, након 1945. године, била изузетак по питању међуетничких односа; по правилу, у Европи долази до раздвајања сукобљених етничких група – на пример, Немаца и Пољака или Немаца и Чеха – чиме су онемогућени свакодневни сусрети између починилаца и жртава насиља.

Ипак, и поред одређених недостатака српске историографије, пре свега у виду одсуства теоријског промишљања истраживачких проблема, историчари млађе генерације поседују „слух” за трендо-

ве присутне у савременој научној мисли. У методолошком погледу, примећује се благи отклон од потребе за „фетишизацијом архивских докумената”, што последично доводи до ширења врсте коришћених историјских извора. Наравно, све наведено не значи да смемо запоставити или да је пожељно запостављање вредне архивске грађе – њено познавање и тумачење представља очигледну предност у односу на иностране истраживаче – него да она мора бити обогаћена и другим врстама извора информација како би била у стању да нам понуди нешто више од пуких описа.

Из наведених разлога инсистирамо на богословском разумевању страдања које је засновано на историјским чињеницама и сагледано кроз компаративну анализу не само у погледу теоријских приступа него и кроз различите студије случаја. Чланци са Симпозиона из 2018. године изложени су у Зборнику редоследом заснованим на горе наведеним премисама – ригорозно преиспитане историјске чињенице су основа за свако (само)разумевање масовних страдања „кратког” али страдалног XX века.

Чланак настао на основу предавања Митрополита Марка (Арендта), архијереја Руске Православне Заграничне Цркве, отворио је како четврти по реду Симпозион тако и Зборник радова. Високопреосвећени Митрополит образлаже сведочење вере (мучеништво) током XX века на примеру почетка страдања Руске Православне Цркве након Октобарске револуције и грађанског рата у Руском царству (1917–1922) уопште, а посебно на основу поука пострадалих архијереја – свештеномученика Илариона (Тројицког) и Онуфрија (Гагаљука).

Темом историје, овога пута Независне Државе Хрватске (НДХ), бави се и чланак Драгослава Илића који доноси податке о донедавно непознатом Ораховичком попису жртава где је откривено још 128 имена непописаних особа пострадалих током Другог светског рата. Слично, чланак Радована Пилиповића о књизи „Холокауст и Православна црква” пружа увид у истраживачке и научно-сазнајне домете руске историографије у оквиру теме донекле маргинализоване од стране студија посвећених изучавању Холокауста и геноцида.

У наредна три текста разматрају се различити уметнички и едукативни приступи посвећени чувању сећања на страдања и информисању нових генерација које су на нивоу основног и средњошколског образовања. Чланак Стефана Радојковића компаративном анализом графичких новела Александра Зографа и Арта Шпигелмана осветљава проблеме с којима се поменута два уметника суочавају приликом рекреирања историјских догађаја, као и начине на које исте те догађаје репрезентују тако да страдање жртава и почињени злочини током Холокауста не изгубе на веродостојности. Радана Вила Станишљевић анализира како саму поему Скендера Куленовића „Стојанка мајка Кнежопољка”, тако и могуће начине њене употребе у настави историје, као и у оквиру сродних предмета попут веронауке, грађанског васпитања, српског језика, социологије и психологије, у основним и средњим школама.

Конечно, Зборник затвара разговор вођен између Владике Јована и Лордана Зафрановића током четвртог Симпосиона. Кроз откривање разлога и околности које су довеле до снимања филмова о НДХ и систему концентрационих и логора смрти у Јасеновцу – *Окупаација у 26 слика, Крв и њејео Јасеновца и Залазак сивољећа/Тесџаменџи Л. З.* – саговорници разматрају свевременске теме које инспиришу уметнике у њиховим потрагама за одговорима.

+ Јован (Ђулибрк), Епископ Пакрачко-славонски
Председник Одбора за Јасеновац

Стефан Радојковић
Секретар Одбора за Јасеновац
Истраживач-сарадник Института за политичке студије

ПРЕДИСЛОВИЕ

В сборнике трудов *Новомученики: Полиперспектива IV* опубликованы статьи участников международного Симпозиума «Новомученики: Полиперспектива», проведенного 07 сентября 2018 года в Сербской православной общей гимназии им. Кантакузиной Катарини Бранкович в г.Загребе по благословению тогдашнего митрополита Загребско-Люблянского Порфирия (Перича). Собрание организовано совместными усилиями Комитета по Ясеновацу Священного Архиерейского Собора Сербской Православной Церкви и Музея жертв геноцида и в нем приняли участие выдающиеся эксперты из Сербии, Республики Сербской (БиГ), Хорватии, России и Германии.

Причина, по которой был организован международный Симпозиум, состоит в факте, который замечен отечественными и иностранными исследователями, а именно, в сербской историографии преобладают полемические темы в связи с исследованиями, касающимися Второй мировой войны на просторах Королевства Югославии. Несмотря на свою законность, они отвлекают внимание ученых и следственно, уменьшают их осведомленность в области научных течений, когда речь идет об исследовании причин, а также последствий насилия в различных мировых контекстах. По причине склонности к автаркическому подходу к темам, касающимся упомянутой войны, местное научное сообщество упускает из виду факт, что Югославия после 1945 года стала исключением в отношениях между народами; как правило, в Европе происходит разделение этнических групп, участвующих в столкновениях, например – немцев и поляков или немцев и чехов – благодаря чему стали невозможными ежедневные встречи преступников и жертв насилия.

Однако, несмотря на определенные недостатки сербской историографии, в первую очередь из-за отсутствия теоретического осоз-

нения исследовательских проблем, историки более молодого поколения обладают чувством «слуха», когда речь идет о тенденциях современной ученой мысли. В методологическом плане заметно небольшое отступление от необходимости «фетишизации архивных документов», что имеет последствием расширение вида используемых исторических источников. Конечно, все вышеуказанное не значит, что нам позволяется или что желательно оставить в стороне ценные архивные материалы – их знание и толкование представляет собой очевидное преимущество по отношению к иностранным исследователям – но, что они должны обогащаться и иными видами источников информации для того, чтобы могли предложить нам более, чем просто описание.

По вышеуказанным причинам настаиваем на богословском понимании страданий, которое базируется на исторических фактах и рассматривается посредством сравнительного анализа, не только в плане теоретического подхода, но также исследования различных случаев. Статьи, изложенные в Симпозиуме 2018 года, опубликованы в Сборнике по порядку, который основывается на вышеуказанных предпосылках – четко исследованные исторические факты представляют собой фундамент для любого (само)понимания массовых страданий «короткого», но многострадального XX века.

Статьей, созданной на основании лекции митрополита Марка (Ардта), архиепископа Русской Православной Заграничной Церкви, открывается, как четвертый Симпозиум, так и Сборник трудов. Высокопреосвященный митрополит обосновывает свидетельство веры (мученичество) на протяжении XX века на примере начала страданий Русской Православной Церкви после Октябрьской революции и гражданской войны в Российской империи (1917–1922) вообще, в частности, на основании замученных архиепископов – священномученика Илариона (Троицкого) и Онуфрия (Гагальюка).

Тема истории, на этот раз Независимого Государства Хорватии (НДГ), исследуется и в статье Драгослава Илича, который излагает данные о до недавнего времени неизвестном Ораховицком списке жертв, после того как открыто еще 128 имен, находящихся вне списка лиц, пострадавших во Второй мировой войне. Похожим способом статья др. Радована Пилиповича о книге «Холокост и Пра-

вославная Церковь» предоставляет возможность ознакомления с результатами исследовательской и научно-познавательной российской историографией в рамках темы, которая в определенной степени остается в тени при исследовании Холокоста и геноцида.

В следующих трех текстах рассматриваются различные художественные и образовательные подходы, посвященные сохранению памяти о страданиях и информировании новых поколений на уровне начального и среднего образования. В статье Стефана Радойковича сравнительным анализом новелл Александра Зографа и Арта Шпигельмана освящаются проблемы, с которыми два упомянутых художника сталкиваются при воспроизведении исторических событий, а также способы, которыми они представляют данные события, причем сохраняется достоверность страдания жертв и злодеяний, совершенных на протяжении Холокоста. Радана Вила Станишлевич делает анализ самой поэмы Скендера Куленовича «Стоянка мать Кнежополька», а также указывает возможные способы ее использования в преподавании истории и в рамках смежных предметов, таких как закон Божий, гражданское воспитание, сербский язык, социология и психология, в начальных и средних школах.

В конечном итоге, Сборник заканчивается беседой между владыкой Иоанном и Лорданом Зафрановичем, которую они вели в течение четвертого Симпозиума. Выявляя причины и обстоятельства, по которым снимались фильмы о НГХ и системе концлагерей и лагерей смерти в Ясеноваце – *Оккупация в 26 картинках, Кровь и зола Ясеноваца и Закат столетия/Завещание Л. З.* – собеседники рассматривают современные темы, которые вдохновляют художников на поиски ответов.

+ Иоанн (Чулибрк), епископ Пакрацко-Славонский
Председатель Комитета по Ясеновацу

Стефан Радойкович
Секретарь Комитета по Ясеновацу
Научный сотрудник Института политических исследований

FOREWORD

Collection of the works: *New Martyrs: Polyperspective IV* brings articles from the participants of the international Symposium “New Martyrs: Polyperspective” held on the 7th of September 2018 at the Serbian Orthodox Gymnasium “Kantakuzina Katarina Branković” in Zagreb, with the blessing of the then Metropolitan of Zagreb-Ljubljana Porfirije (Perić). Organized jointly by the Jasenovac Committee of the Holy Assembly of Bishops of the Serbian Orthodox Church and the Museum of Genocide Victims, the meeting brought together prominent experts from Serbia, Republic of Srpska (Bosnia and Hercegovina), Croatia, Russia and Germany.

The reason behind the international character of the Symposium lies in the fact, noticed by domestic and foreign researchers, that Serbian historiography is dominated by polemical topics related to the research of the Second World War in the territory of the Kingdom of Yugoslavia. Although legitimate, they still divert the attention of scientists, and consequently reduce their familiarity with modern scientific trends when it comes to researching the causes, dynamics and consequences of violence in different world contexts. Due to the tendency towards an autarchic approach to the topics from the aforementioned war, the local scientific community failed to notice the fact that Yugoslavia, after 1945, was an exception in terms of inter-ethnic relations; as a rule, in Europe there is a separation of conflicting ethnic groups – for example, Germans and Poles or Germans and Czechs – which prevents daily encounters between perpetrators and victims of violence.

Nevertheless, despite certain shortcomings of Serbian historiography, primarily in the form of the absence of theoretical consideration of research problems, historians of the younger generation have an “ear” for the trends present in contemporary scientific thought. From a methodo-

logical point of view, there is a slight departure from the need for “fetishization of archival documents”, which consequently leads to the expansion of the type of historical sources used. Naturally, all of the above does not mean that we must or that it is desirable to neglect valuable archival material – familiarity with and interpretation of it is an obvious advantage compared to foreign researchers – but that it must be enriched with other types of information sources in order to be able to offer us something more than mere descriptions.

For the abovementioned reasons, we insist on a theological understanding of suffering that is based on historical facts and seen through comparative analysis not only in terms of theoretical approaches but also through different case studies. Articles from the 2018 Symposium are presented in the Collection in order based on the above-mentioned premises – rigorously examined historical facts are the basis for any (self) understanding of the mass suffering of the “short” but agonizing 20th century.

The article based on the lecture of Metropolitan Mark (Arndt), archbishop of the Russian Orthodox Church Outside of Russia, opened both the fourth Symposium and the Collection. The Most Reverend Metropolitan explains the testimony of faith (martyrdom) during the 20th century on the example of the beginning of the suffering of the Russian Orthodox Church after the October Revolution and the civil war in the Russian Empire (1917–1922) in general, and especially on the basis of the teachings of the killed archbishops – the priest-martyrs Hilarion (Troitsky) and Onuphrius (Gagalyuk).

The topic of history, this time of the Independent State of Croatia (ISC), is also dealt with by Dragoslav Ilić’s article, which provides data on the, until recently, unknown Orahovica listing of victims, where another 128 names of unrecorded persons who died during the Second World War were discovered. Similarly, Radovan Pilipović’s article on the book “Holocaust and the Orthodox Church” provides an insight into the research and scientific-informative scope of Russian historiography within a topic somewhat marginalized by Holocaust and genocide studies.

In the next three texts, different artistic and educational approaches dedicated to preserving the memory of suffering and informing new ge-

nerations who are at the level of primary and secondary education are being considered. Stefan Radojković's article, through a comparative analysis of the graphic novels of Aleksandar Zograf and Art Spiegelman, sheds light on the problems that the aforementioned two artists face when recreating historical events, as well as the ways in which they represent those events without losing the credibility of the agony of the victims and the crimes committed during the Holocaust. Radana Vila Stanišljević analyzes both Skender Kulenović's poem, "Mother Stojanka from Knešpolje", as well as possible ways of using the poem when teaching history, as well as other related subjects such as religious education, civil education, Serbian language, sociology and psychology, in primary and secondary schools.

Finally, the Collection closes the conversation between Bishop Jovan and Lordan Zafranović during the fourth Symposium. Through the discovery of the reasons and circumstances that led to the filming of films about the ISC and the system of concentration and death camps in Jasenovac – *Occupation in 26 Pictures*, *Blood and Ashes of Jasenovac* and *Sunset of the Century/Testament L. Z.* – interlocutors discuss the timeless themes that inspire artists in their search for answers.

+ Jovan (Ćulibrk), Bishop of Pakrac and Slavonia
President of the Jasenovac Committee

Stefan Radojković
Secretary of the Jasenovac Committee
Research Associate at Institute of Political Studies

**ПРОГРАМ ЦЕНТРАЛНЕ ПРОСЛАВЕ
СВЕТИХ НОВОМУЧЕНИКА ЈАСЕНОВАЧКИХ
(6. септембар – 8. септембар 2018. г. Г.)**

**ЦЕНТРАЛЬНАЯ ПРОГРАММА ПРАЗДНИКОВ
СВЯТЫХ НОВЫХ МУЧЕНИКОВ ЯСЕНОВАЦЕВ
(6 - 8 сентября 2018 г.)**

**CENTRAL CELEBRATION PROGRAM
OF THE HOLY NEW MARTYRS OF JASENOVAC
(September 6th - September 8th, 2020)**

6. септембар

**Семинар „Како предавати о Јасеновцу”
за наставнике богословија Српске Православне Цркве
(Владичански двор у Пакрацу, Кнеза Бранимира бр. 2)**

- 14:00 – 15:30 Епископ Пакрачко-славонски г. Јован (Ђулибрк):
„Критички осврт на најновија дешавању у пољу
образовања о геноцидима над Србима, Јеврејима и
Ромима током Другог светског рата у Југославији”
- 15:30 – 16:00 Пауза
- 16:00 – 17:30 гђа Радана Вила Станишљевић: „Поема ’Стојанка мај-
ка Кнежополка’ Скендера Куленовића”
- 17:30 – 18:00 Пауза
- 18:00 – 19:30 г. Стефан Радојковић: „Како предавати о Холокаусту:
’Писма Хилде Дајч’ Александра Зографа”

7. септембар

Научни симпозион „Новомученици: Полиперспектива IV”
(Српска православна општа гимназија
„Кантакузина Катарина Бранковић”, Св. Духа 122, Загреб)

- 10:00 – 10:30 Отварање Научног симпозиона, Епископ Пакрачко-славонски г. Јован (Ђулибрк) и др Вељко Ђурић Мишина, директор Музеја жртава геноцида
- 10:30 – 11:00 Представљање публикације „Ораховички попис жртава Другог свјетског рата”, приредио г. Драгослав Илић – прво издање едиције „Извори” Музеја жртава геноцида и Одбора за Јасеновац Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве
- 11:00 – 11:30 Поздравни говор: Епископ Маринско-јургински г. Инокентије (Ветров), Митрополија Кемеровска Руске Православне Цркве
- 11:30 – 12:00 Пауза
- 12:00 – 12:30 Митрополит Немачко-берлински др Марко (Арендт), Руска Православна Загранична Црква: „Историја XX века и подвиг Светих новомученика и исповедника”
- 12:30 – 13:00 г. Драган Давидовић: „Седам одлика геноцида над Србима у Независној Држави Хрватској”
- 13:00 – 13:30 Др Радован Пилиповић: „Холокауст и Православна црква”, приказ књиге
- 13:30 – 14:30 Разговор Епископа Пакрачко-славонског г. Јована (Ђулибрка) са г. Лорданом Зафрановићем
- 14:30 – 15:30 Пауза

15:30 – 16:00 Завршно разматрање

18:00 Вечерње богослужење у Саборном Храму Свете Тројице (Трг Бана Јосипа Јелачића 16, Пакрац)

8. септембар

Централна прослава празника

Светих Новомученика Јасеновачких

(Манастир Рођења Светог Јована Крститеља, Јасеновац)

09:00 Света Архијерејска Литургија

12:00 Освећење колача и жита на хумци поред споменика „Камени цвијет”

Др. Марк (Арндт)
Митрополит Берлинский и Германский
Первый заместитель председателя
Священного Архиерейского Синода
Русской Заграничной Православной Церкви

ИСТОРИЯ XX ВЕКА И ПОДВИГ СВЯТЫХ НОВОМУЧЕНИКОВ И ИСПОВЕДНИКОВ

КРАТКАЯ АННОТАЦИЯ: *Выступление на тему свидетельства веры (мученичества) в течение XX столетия, обоснованное на примере начала страдания Русской Православной Церкви после Октябрьской революции и гражданской войны в Российской империи (1917–1922) вообще, и в частности, на основании наставлений замученных архиереев – священномученика Илариона (Троицкого) и Онуфрия (Гагалюка). Стало ясным, что новомученики и исповедники, начиная с первых веков существования Церкви свидетельствуют не только свою духовную крепость и своего народа, но и славу Божию, которую «врата адовы не одолеют».*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Иисус Христос, Церковь Божия, Русская Православная Церковь, новомученики, исповедники, история, XX век.*

**Ваше Преосвященство, дорогой владыка Йован!
Богомудрые ахипастыри, всечестные отцы, братья и сестры!**

Позвольте приветствовать вас и поблагодарить за возможность участия в сегодняшней конференции.

XX век был особенно тяжёлым, трагическим для нашей Родины, наших братских народов и всего Православия.

Год назад Русская Православная Церковь молитвенно вспоминала столетие начала гонений на веру в России, в которых она потеряла миллионы своих сыновей и дочерей. Среди злодейски убитых, замученных в годы гонений и репрессий было неисчислимое количество православных – мирян и монахов, епископов и священников, церковнослужителей, учёных, интеллигенции, простых рабочих и крестьян, единственной виной которых оказалась твёрдая вера в Бога. Это были обычные люди, такие же, как и мы, но их отличала особая духовность, доброта, отзывчивость, сердечность, широта русской души, напитанной тысячелетней христианской историей и культурой, вера в Бога и верность своим религиозным убеждениям. Они предпочли умереть, чем жить без Бога, без Христа.

Однако, как сказал в 1920 году при наречении во епископа священномученик Иларион (Троицкий), «Церковь Божия стоит непоколебимо, лишь украшенная, яко багряницею и виссоном, кровью новых мучеников. Что мы знали из церковной истории, о чем читали у древних, то ныне видим своими глазами: Церковь побеждает, когда ей вредят». Ещё предстояли многие десятилетия гонений, но наши новомученики и исповедники подвигом стояния за веру засвидетельствовали непреложность обетования Спасителя: *«Я создам Церковь Мою, и врата ада не одолеют её»* (Мт. 16: 18). И в этом смысле прошлое нашей Церкви является священным и заслуживает благоговейного и трепетного отношения.

В XX веке наши братья-сербь, Сербская Православная Церковь были подвергнуты тягчайшим испытаниям. То были сложности и во внутреннем устройении, и неслыханные гонения на её верных чад, принявших мученическую кончину за верность Православии в застенках Ясеноваца в **1941–1945 годах**.

В незлобии и молитве за врагов восходили на свою голгофу многие наши подвижники минувшего столетия. Их жития – это драгоценный урок для людей любой эпохи, ибо они дают ключ к пониманию того, как земной путь человека, верного Спасителю, сопрягается с вечность. Новомученики убедительно свидетельствуют нашим современникам, что не только в прошлом, но и сегодня Христос есть *«Путь и Истина и Жизнь»* (Ин. 14: 6).

Кровавые годы двадцатого столетия стали временем великой духовной победы для всего православного мира. По слову христианского апологета Тертуллиана: «Мы побеждаем, когда нас убивают. Чем более истребляют нас, тем более мы умножаемся; кровь христиан есть семя». Потому что новомученики и исповедники своим подвигом явили славу Божию, носителями которой были мученики и исповедники на протяжении всех столетий, начиная с первого века существования Церкви.

Сила и единство любого народа, его способность давать ответ на бросаемые ему вызовы, определяется, прежде всего, его духовной крепостью. Вершина же духовного возрастания – это святость. Святые подвижники объединяли, объединяют и будут объединять православные народы наших братских стран. Сила святости, явленная ими, победила злобу большевиков-богоборцев и хорватских фашистов.

Завершить своё выступление мне хотелось бы словами священномученика Онуфрия, архиепископа Курского (†1938), которые были написаны им в письме одному из своих друзей в 20-е годы прошлого века. Сейчас они звучат пророчески. Вот что писал святитель: «Ты, дорогой друг, с тревогой спрашиваешь меня: что будет с нашей Церковью Православной лет через тридцать, когда те верующие, коих теперь немало, умрут, а их сменит нынешнее поколение – злых и злобных врагов Церкви Божией? Ведь тогда они пойдут открытым походом за Церковь Божию. А что же мы им противопоставим? Нужно сказать тебе, дорогой друг, что наряду с врагами Церкви Божией растут несомненно и друзья её; пусть будет их немного, но они страшны своей истиной. Под градом насмешек и притеснений они закаляют веру в Бога и преданность Церкви Божией.

И вот вместе с пастырям Церкви Божией, они встанут на защиту веры православной... Может пролиться кровь верующих. Пусть она будет семенем, как в первые века христианства – семенем, из которого вырастет ещё крепче дружина христианская. Для Церкви Христовой – не новость гонения и кровь. Всё это было. И всё это ведёт не к уничтожению Церкви Православной, а к Её прославлению и распространению».

История XX века и подвиг святых новомучеников и исповедников наших братских Церквей в полноте оправдали эти слова.

Благодарю за внимание.

Митрополит Берлинский и Немецкий др. Марк (Арндт) (1941) является специалистом в области английского языка и литературы, а также славянских языков. Помимо русского, он изучал сербский, македонский, чешский и словацкий языки. Докторскую диссертацию на тему «Биографическая литература Тверского княжества в 14 и 15 веках» он защитил в Гайдельбергском университете. Осенью 1973 года он поступил на Православный богословский факультет в Белграде, который закончил в 1979 году. В этом периоде он стал одним из учеников святого Иустина Челийского, наряду с тогдашними иеромонахами – Амфилохием, Афанасием, Артемием и Иринеем. В епископа он рукоположен в 1980 году в Кафедральном соборе при Священном Архиерейском Синоде г.Нью-Йорка. С 1982 года епископ Марк получил титул епископа Берлинского и Немецкого с возведением в сан митрополита в 2019 году. На протяжении этого периода он руководил процессом диалога между двумя русскими православными епархиями, в котором в 2003 году ему поручены переговоры с Московской Патриархией на должности председателя Комиссии Русской Заграничной Церкви.

Др Марко (Арендт)
Митрополит Берлински и Немачки
Први заменик председника Светог Архијерејског Синода
Руске Православне Заграничне Цркве

ИСТОРИЈА XX ВЕКА И ПОДВИГ СВЕТИХ НОВОМУЧЕНИКА И ИСПОВЕДНИКА

САЖЕТАК: *Израћање на тему сведочења вере (мучеништва) током XX века образложено је на примеру ђочейка страдања Руске Православне Цркве након Октобарске револуције и француској рати у Руском царству (1917–1922) уочишће, а посебно на основу поука пострадалих архијереја – свештеномученика Илариона (Тројицког) и Онуфрија (Гагалеука). Показало се да су новомученици и исповедници, ђочевши од ђрвих векова ђостојања Цркве, сведочили не само своју и духовну чврстину свој народа, него и славу Божију коју ни „враћа ђакла неће савладаћи“.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Исус Христос, Црква Божија, Руска Православна Црква, новомученици, исповедници, историја, XX век.*

Митрополит Берлински и Немачки др Марко (Арендт) (1941) специјализовао је енглески језик и књижевност као и словенске језике, изучавајући, поред руског, и српски, македонски, чешки и словачки. Докторска дисертација на тему „Биографска књижевност Тверске кнежевине у XIV и XV веку“ одбрањена је на Универзитету у Хајделбергу. Од јесени 1973. године студирао је и на Православном богословском факултету у Београду, где је дипломирао 1979. године. У том периоду постаје један од ученика Св. Јустина Ђелијског, поред тадашњих јеромонаха – Амфилохија, Атанасија, Артемија и Иринеја. Епископска хиротонија извршена је 1980. године у Знаменској саборној цркви при Светом Архијерејском Синоду у Њујорку. Од 1982. године Епископ Марко преузима титулу Епископа Берлинског и Немачког, да би 2019. године био уздигнут у чин митрополита. Током поменутог периода водио је процес дијалога између две руске православне епархије где је од 2003. године задужен, као председник Комисије Руске Православне Заграничне Цркве, за преговоре са Московском Патријаршијом.

PhD Mark (Arndt)
Metropolitan of Berlin and Germany
First Deputy Chairperson of the Holy Synod of Bishops
of the Russian Orthodox Church Outside of Russia

THE HISTORY OF THE 20th CENTURY AND THE ACTS OF THE HOLY NEW MARTYRS AND CONFESSORS

SUMMARY: *The exposition on the topic of faith witnessing (martyrdom) during the 20th century is explained on the example of the beginning of the suffering of the Russian Orthodox Church after the October Revolution and the civil war in the Russian Empire (1917-1922) in general, and on the basis of the teachings of the murdered archbishops in particular – priest-martyrs Hilarion (Troitsky) and Onuphrius (Gagalyuk). It was shown that the new martyrs and confessors, starting from the first centuries of the existence of the Church, testified not only to their own and the spiritual strength of their people, but also to the glory of God, which even “the gates of hell shall not overcome”.*

KEYWORDS: *Jesus Christ, Church of God, Russian Orthodox Church, new martyrs, confessors, history, 20th century.*

Metropolitan of Berlin and Germany PhD Mark (Arndt) (1941) specialized in English language and literature as well as Slavic, studying in addition to Russian language, Serbian, Macedonian, Czech and Slovak. The doctoral dissertation “Biographical Literature of the Principality of Tver in the 14th and 15th centuries” was defended at the University of Heidelberg. From the autumn of 1973, he also studied at the Orthodox Theological Faculty in Belgrade, where he graduated in 1979. During that period, he became one of the pupils of St. Justin of Ćelije alongside the prominent hieromonks of that time – Amfilohije, Atanasije, Artemije and Irinej. The episcopal ordination took place in 1980 in the Synodical Znamenska Cathedral in New York. Since 1982, Bishop Mark has assumed the title of Bishop of Berlin and Germany, and in 2019 he was elevated to the rank of a Metropolitan. During the mentioned period, he led the dialogue process between the two Russian Orthodox dioceses, where he has been in charge since 2003, as the chairperson of the Commission of the Russian Orthodox Church Outside of Russia, for negotiations with the Moscow Patriarchate.

Драгослав Илић

Виши стручни сарадник за истраживање са историјског аспекта
Републичког центра за истраживање рата, ратних злочина
и тражење несталих лица (Бања Лука)

ОРАХОВИЧКИ ПОПИС ЖРТАВА ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА

САЖЕТАК: *Идентификација и број жртва Драугог свјетског рата на југословенском подручју је још увијек веома жива и актуелна историографска тема. Како су послијератни, званични, пописи жртва дали веома ограничене резултате, јавила се потреба за објављивањем извора различите провенијенције. Један од таквих извора је и Ораховички попис жртва Драугог свјетског рата. Саставио га је свештеномонах Леонидије (Алавања) 1984. године. Садржи податке за 439 жртва Ораховице и околних села. Чињеница да садржи податке за 128 жртва Драугог свјетског рата са овог подручја које нису евиденциране у другим пописима, Ораховичком попису даје високу изворну вриједност.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Други свјетски рат, Геноцид над Србима у Независној Држави Хрватској, Српска Православна Црква, Манастир Ораховица, попис жртва.*

Изворни материјал који стављамо на увид стручној, али и широј јавности, међу старим документима у манастиру Ораховица у Епархији славонској пронашао је господин Ратко Радановић. Он доноси списак жртва Другог свјетског рата из Ораховице и десет околних села од којих се осам налази у ораховичкој општини (Слатински Дреновац, Прекорачани, Пушина, Доња Пиштана, Горња

Пиштана, Дузлук, Кокочак и Крајна), а два у општини Подравска Слатина (Ђуричићи и Горњи Мељани). Спискови су сачињени у седам докумената од којих је један састављен ћирилицом а осталих шест латиничним писмом. Ћирилични документ је потписао састављач, тада администратор Дреновачке парохије, јеромонах Леонтије (Алавања). Овај податак нам је послужио као полазиште у даљем трагању за подацима о времену и начину састављања ових спискова.

Међу документима манастира Ораховица пронађен је и документ којим тадашњи администратор Славонске епархије Митрополит Загребачко-љубљански г. Јован, на темељу Саопштења Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве, од парохијског свештенства тражи да за своје парохије саставе спискове погинулих и несталих парохијана током Другог свјетског рата.¹ Поступајући по овом документу, јеромонах Леонтије (Алавања), сабрат манастира Ораховица, саставио је спискове страдалих православних Срба из села која је као свештеник опслуживао.

Из разговора Епископа Пакрачко-славонског г. Јована са данас архимандритом Леонтијем сазнали смо и метод његовог рада. Он је током 1984. године обишао све споменике подигнуте погинулим борцима и цивилним жртвама рата у поменутих мјестима и са споменика преписао имена и остале податке о страдалима. Затим је са службеницима локалног Савеза удружења бораца Народноослободилачког рата (СУБНОР) поново прошао кроз овако састављене спискове како би их евентуално допунио новим подацима. Оваквим начином рада отац Леонтије је пописао 439 страдалих православних Срба из парохија које је опслуживао. Пописом су обухваћени погинули, убијени и нестали, а за свако појединачно лице прикупљени су следећи подаци: *име, њрезиме, занимање, године стварности, мјесто смрти* и *година смрти*. Данас није могуће утврдити колико података је прикупљено директно са споменика, а колико накнадним разговорима.

¹ Архив Епархије пакрачко-славонске, 35-83, Саопштење Светог Архијерејског Синода о сакупљању података о страдалим свештеницима и вјерницима СПЦ у Другом свјетском рату, 5. новембар 1983.

Ипак, поменути подаци, а имајући у виду структуру Ораховичког пописа, наводе нас на закључак да овај попис доноси податке пописа жртава Другог свјетског рата који је Савез бораца Народноослободилачког рата (СУБНОР) спровео 1950. године.² Како је СУБНОР у каснијем периоду руководио изградњом споменика НОР-а на читавом југословенском подручју, то су на њима били исписани и подаци којима је располагала ова организација, а свакако и подаци из спроведеног пописа. Поред преписа података са споменика и разговора са локалним службеницима СУБНОР-а, састављач Ораховичког пописа је морао имати увид и у документа неког пријашњег пописа, а с обзиром на сарадњу са СУБНОР-ом то је могао бити само попис из 1950. На овакав закључак наводе нас и подаци који се налазе у Ораховичком попису, а који сигурно нису били исписани на споменицима жртвама рата, нити су у усменим разговорима могли бити тако прецизно изнесени за све жртве. На овакав закључак наводи нас и метод класификације смртно страдалих жртава рата. Иако је од свештеника тражен „списак погинулих и несталих парохијана у прошлом светском рату”³, састављач Ораховичког пописа жртве је подијелио у категорије *поинули*, *убијени* и *нестали*. Тешко је претпоставити да би неко коме истраживање жртава рата није струка сам могао направити овакво нијансирање.

Приликом преписа и припреме спискова Ораховичког пописа за објављивање, у намјери очувања изворности, задржали смо све карактеристике изворног текста укључујући и све грешке настале приликом исписивања имена логора као и све очигледне граматичке и правописне грешке.

У намјери прецизније процјене изворне вриједности Ораховичког пописа упоредили смо га са списковима до сада најобухватнијег и најпотпунијег пописа *Жртве рата 1941–1945*.⁴ Како нам

² Mate Rupić, „Popis žrtava Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj iz 1950. godine”, у: *Dijalog povjesničara – istoričara 4*, Zagreb 2001, стр. 539–552.

³ Архив Епархије пакрачко-славонске, 35-83, Саопштење Светог Архиепископског Синода о сакупљању података о страдалим свештеницима и вјерницима СПЦ у Другом свјетском рату, 5. новембар 1983.

⁴ Ријеч је о попису који је 1964. спровео Савезни завод за статистику Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (СФРЈ). Попис је имао неколико ме-

циљ није био извршити укупну и коначну анализу спискова него тек процјену њихове изворне вриједности, анализу смо ограничили на поређење параметара *име* и *презиме*, док смо из пописа *Жрџиве раџа 1941–1945.* користили само спискове насељених мјеста обухваћене и Ораховичким пописом, а резултати су сљедећи:

1. Од укупно 439 пописаних жртава Другог свјетског рата из поменутих мјеста Ораховичким пописом је обухваћено 128 лица која нису обухваћена пописом *Жрџиве раџа 1941–1945.* што износи 29,15% нових имена у односу на укупан број пописаних. С обзиром на то да методологија СУБНОР-овог пописа жртава из 1950, чије резултате је преузео и допунио отац Леонтије, није нужно била истоветна са методологијом пописа *Жрџиве раџа 1941–1945,* постоји реална могућност промјене броја нових пописаних жртава. Овај број би могао бити незнатно умањен уколико би се утврдило да је нека од ових жртава уписана на списак жртава неког другог мјеста, јер су пописом *Жрџиве раџа 1941–1945.* страдали пописивани према мјесту боравка на дан 6. априла 1941. године. Уколико је неко у међувремену удајом или из ма ког разлога промијенио мјесто боравка, могао је СУБНОР-овим пописом из 1950. бити пописан у новом мјесту боравка. С друге стране, број нових пописаних жртава може бити и увећан, јер у списку постоји и неколико десетина особа код којих се поклапају сви или већина осталих података док се код имена или презимена уочавају одређене разлике, нпр. Јово – Јоцо, Анто – Антоније, Љубица – Љуба... Наш закључак био је да се највјероватније ради о истим особама. Ипак, потребно је извршити провјеру на знатно већој изворној основи од оне нама доступне како би и ово питање било ријешено.

тодолошких омашки и, како није дао жељене резултате, његово кориштење је стављено под ембарго. Ревизију овог пописа данас врши Музеј жртава геноцида. Више о попису и достигнутим резултатима ревизије види на страници: <http://www.muzejgenocida.rs/85-novosti/257-%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81-%D0%B6%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0-1941-1945.html> (25. 01. 2017).

❖ ОРАХОВИЧКИ ПОПИС ЖРТАВА ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА ❖

Бр.	Мјесто	Укупно пописаних	Нових
01	Ораховица	58	21
02	Слатински Дреновац	52	19
03	Ђуричићи	27	7
04	Горњи Мељани	35	5
05	Прекорачани	4	0
06	Пушине	95	31
07	Доња Пиштана	28	4
08	Горња Пиштана	43	13
09	Дузлук	51	13
10	Кокочак	19	12
11	Крања	27	3
	Укупно	439	128

Табеларни приказ нових имена која доноси Ораховички попис

- Током анализе уочили смо да код већине пописаних жртава рата у два поређена пописа постоје подаци који нису у међусобном сагласју. Разлике у подацима постоје у свим пописним рубрикама, а најдрастичније су изражене код података који се односе на старост жртве, односно на годину рођења и на мјесто смрти. Како Ораховички попис доноси податке који су прикупљени 1950. године, дакле свега пет година након рата и четрнаест година прије извршења пописа *Жртве рата 1941–1945*, можемо га сматрати вјеродостојним документом на темељу којег је могуће вршити допуну и корекцију података код пописаних жртава.
- Анализа старосне и полне структуре страдалих, као и мјеста страдања, показала је сљедеће резултате: Међу пописаним жртвама највише су заступљене жртве старости између 18 и

65 година, док је унутар ове категорије најбројнији дио жртава старости између 18 и 25 година. Пописом су обухваћене 33 малољетне особе међу којима шеснаесторо дјеце узраста до 14 година. С друге стране, Ораховички попис доноси податке за 19 особа старијих од 65 година, док за 13 особа не постоје подаци о старости. Према полној структури Ораховички попис доноси податке о 378 жртава мушког и шездесет једној жртви женског пола. Када је ријеч о анализи жртава према мјесту страдања, попис не доноси за сваку појединачну жртву до краја јасне податке да ли је страдала у борби или је страдала у директном терору, због чега су ове двије категорије спојене. У овој категорији пописано је 376 жртава. Укупно 63 жртве су страдале у логорима на територији НДХ и Трећег рајха, а међу њима десет жртава је страдало у комплексу концентрационих и логора смрти Јасеновац. Ове анализе су показале да Ораховички попис доноси углавном сличне податке о структури страдалих какве доноси и попис *Жриве раја 1941–1945*.

Бр.	Мјесто	0-14	15-17	18-25	26-35	36-45	46-55	56-65	66->	Неп.	Укупно
01	Ораховица	1	-	20	12	11	10	4	-	-	58
02	Слатински Дреновац	2	4	15	6	2	7	10	4	2	52
03	Ђуричићи	1	2	13	3	1	2	1	4	-	27
04	Горњи Мељани	1	3	10	12	6	-	3	-	-	35
05	Прекорачани	-	-	-	-	1	1	-	2	-	4
06	Пушине	6	4	28	14	14	13	7	5	4	95
07	Доња Пиштана	-	1	11	8	2	1	-	-	5	28

❖ ОРАХОВИЧКИ ПОПИС ЖРТАВА ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА ❖

08	Горња Пиштана	2	1	11	7	13	4	1	3	1	43
09	Дузлук	3	2	18	14	5	3	4	1	1	51
10	Кокочак	-	-	9	4	2	1	3	-	-	19
11	Крања	-	-	13	8	3	2	1	-	-	27
	Укупно	16	17	148	88	60	44	34	19	13	439

Табеларни приказ старосне структуре жртва у Ораховичком попису

Бр.	Мјесто	Мушкарци	Жене	Укупно
01	Ораховица	51	7	58
02	Слатински Дреновац	36	16	52
03	Ђуричићи	22	5	27
04	Горњи Мељани	35	-	35
05	Прекорачани	2	2	4
06	Пушине	82	13	95
07	Доња Пиштана	24	4	28
08	Горња Пиштана	36	7	43
09	Дузлук	48	3	51
10	Кокочак	18	1	19
11	Крања	24	3	27
	Укупно	378	61	439

Табеларни приказ полне структуре жртва у Ораховичком попису

Бр.	Мјесто	У борби / у директном терору	У логору	У логору Јасеновац	Укупно
01	Ораховица	57	1	-	58
02	Слатински Дреновац	52	-	-	52
03	Ђуричићи	27	-	-	27
04	Горњи Мељани	35	-	-	35
05	Прекорачани	4	-	-	4
06	Пушине	77	18	3	95
07	Доња Пиштана	28	-	-	28
08	Горња Пиштана	33	10	5	43
09	Дузлук	20	31	-	51
10	Кокочак	19	-	-	19
11	Крања	24	3	2	27
	Укупно	376	63	10	439

Табеларни приказ структуре стрељаних према мјесту стрељања

Ове несумњиво значајне вриједности Ораховичког пописа не исцрпљују до краја његову изворну вриједност. На посредан начин овај попис нам указује на могуће путеве тражења података којима бисмо могли унаприједити истраживања броја и идентитета жртава Другог свјетског рата. Један од могућих путева био би преглед архива других епархија, али и Светог Архијерејског Синода Српске Православне Цркве. Саопштење које је стигло у Славонску епархију послато је сигурно и у остале епархије и било би корисно видјети да ли је неко од свештеника у њима вршио сличне пописе. Надаље, чињеница да је у Ораховичком попису, као на веома малом узорку ако га посматрамо у односу на претпостављени или чак на до сада пописани број жртава, уочен неочекивано висок проценат нових пописаних жртава значи да резултати пописа жртава из 1950. годи-

не нису ушли у попис *Жрџиве райџа 1941–1945*. нити су с њим усаглашени. Дакле, једно од даљих прегнућа морало би бити усмјерено и на истраживање грађе СУБНОР-а Хрватске и Босне и Херцеговине. СУБНОР БиХ је спровео сличан попис 1961. године, чији резултати се данас чувају у Архиву Босне и Херцеговине. Пописом су обухваћене категорије погинулих бораца, преживјелих бораца НОР-а, погинулих жртава фашистичког терора, лица одвођених на присилни рад, интернираца, бивших политичких затвореника, депортираца и ратних војних заробљеника бивше југословенске војске од 1941. до 1945. године.⁵ Како је и овај попис служио искључиво за потребе СУБНОР-а БиХ, ни његови резултати нису уврштени у резултате пописа *Жрџиве райџа 1941–1945*, а наука се до данас тек спорадично њима служила што би у будућности требало мијењати.

Имајући у виду да питање броја и идентитета жртава Другог свјетског рата на југословенском простору чини једно од оних неколико питања која југословенска и српска наука ни издалека нису ријешиле, одлучили смо се да пред стручну јавност ставимо и спискове Ораховичког пописа. Ма колико његов удио у нумеричком одређењу жртава рата на југословенском простору, или жртва геноцида Независне Државе Хрватске, био миноран и изражен у промилима, мишљења смо да је Ораховички попис важан документ достојан пажње посленика музе Клио који се баве овим питањима.

⁵ Мина Кујовић, „Станје архивске грађе о Другом свјетском рату у Босни и Херцеговини”, у: *60 година од завршетка Другог свјетског рата – како се сјећати 1945. године*, Сарајево 2006, стр. 222–223.

СПИСАК

Побијених, погинулих или несталих православних Срба парохије слатинско-дреновачке, и то у току рата 1941–1945. г.

Место СЛАТ.[ИНСКИ] ДРЕНОВАЦ

Ред. Бр.	Име и презиме	Стар	Убијен, пгинуо, нест, зан.	Год.	У месту
1.	Јером. Методије Брадић	68	Свешт. жив спаљен	1944.	У Слат. Дрен.
2.	Лазо Тихомировић	32	Учитељ, убијен	1942.	Левиновац
3.	Симо Батинић	30	Радник	1943.	Бучје
4.	Славко Мрђеновић	28	Ратар	1943.	Бучје
5.	Пантелија Грубач	20	"	1944.	Секулинци бол.
6.	Миле Мрђеновић	22	"	1944.	Секул. болница
7.	Томо Муселин	27	"	1944.	Дубоки Поток
8.	Милан Ивковић	22	"	1944.	Жумберак
9.	Милан Грубач	23	"	1944.	Риј. Врб. Босна
10.	Милорад Муселин	25	"	1944.	Дреновац
11.	Славко Муселин	22	"	1943.	Дреновац
12.	Чедо Грубач	22	Радник	1945.	Дрен. Јанковац
13.	Драгић Станковић	16	"	-	/Босна/
14.	Љубоја Станковић	16	"	1944.	Бизовац
15.	Никола Ивковић	22	Ратар	1945.	Бјеловар
16.	Божо Ивковић	22	"	1944.	Ђул-Миоков.
17.	Стево Томић	29	"	1944.	Дреновац
18.	Ранко Павловић	26	"	1944.	Секу-болница
19.	Вукосава ¹ Станковић	21	Омладинка	1943.	Бол. У шуми Лом. /Борци појединих јединица/
20.	Стево Ивковић	24	Омладинац	1943.	Стр. у Зденцима
21.	Јоцо ² Ивковић	65	Ратар	1943.	Место непознато
22.	Тина Грубач	20	Омладинка	1944.	Дреновац
23.	Милка Грубач	15	"	1944.	"
24.	Перса Муселин	-	Домаћица	-	"
25.	Марко Муселин	25	Омладинац	1943.	"
26.	Мијо Лазић	25	Пастир	1943.	"
27.	Божо Павловић	59	Ратар	1944.	"
28.	Перо Ивковић	50	"	1944.	"
29.	Криста Грубач	60	Домаћица	1944.	"
30.	Никола Ивковић	40	Ратар	1944.	"
31.	Владимир Радонић	65	Крзнар	1944.	Дреновац
32.	Стево Грубач	63	Ратар	1944.	"
33.	Стојан Павловић	65	"	1944.	"
34.	Никола Станисављевић	69	Пензионер	1944.	"
35.	Анка Ивковић	25	Домаћ.	1944.	"
36.	Десанка ³ Ивковић	11	"	1943.	"
37.	Стоја Павловић	-	Домаћ.	1944.	"
38.	Велинка Ивковић	5	"	1944.	"
39.	Љубица Томић	65	Домаћ.	"	Брач

¹ У попису *Жрџиве райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Вука.

² У попису *Жрџиве райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Јово.

³ У попису *Жрџиве райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Деса.

❖ ОРАХОВИЧКИ ПОПИС ЖРТАВА ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА ❖

40.	Љубица Лазић	50		"	1945.	"
41.	Јоцо Павловић	48	Ратар		1944.	Дреновац
42.	Ана Грубач	16	Омладинка		"	"
43.	Јефто Муселин	70	Ратар		"	"
44.	Наја Ивковић	55	Домаћица		"	"
45.	Јула Томић	56	"		"	"
46.	Стево Муселин	55	Ратар		"	"
47.	Ана Муселин	54	Домаћица		"	"
48.	Перса Павловић	44	"		"	"
49.	Богдан Буквић	69	Ратар		"	"
50.	Богдан Чорокало	58	"		1945.	Хумљани
51.	Божо Муселин	46	"		1944.	Дреновац
52.	Васо Грубач	60	"		1944.	Дреновац

Село ЂУРИЧИЋИ

1.	Србо ⁴ Кокић	24	Ратар	Убијен	1942.	Вучјак
2.	Саво Кокић	21	"	"	1943.	Левањска Варош
3.	Савета Кокић	21	Домаћ.	"	1943.	Гарешница
4.	Јоцо Милинковић	20	Ратар	"	1944.	Црквари
5.	Милић Радошевић	23	"	"	1944.	Вировитица
6.	Јово Кокић	22	"	"	1945.	Грубишно Поље
7.	Лазо Радошевић	22	"	"	1944.	Чачинци
8.	Драгољуб Радошевић	23	"	"	1945.	Даљ
9.	Љуба Кокић	23	Домаћ.	"	1943.	Паучје
10.	Никола Кокић	23	Ратар	"	1943.	Паучје
11.	Јово Кокић	28	"	"	1944.	Бастаји
12.	Милан Кокић	19	"	"	1945.	Костајница
13.	Стево Кокић	25	"	"	1944.	Ђуричићи
14.	Драгић Кокић	29	"	"	1944.	Прњавор /Босна/
15.	Паво Кокић	34	"	"	1943.	Сл. Пожега
16.	Милан Делибашић	24	ратар	убијен	1943.	Борени
17.	Љубић Вучковић	17	"	"	1945.	Кутјево шума Котл.
18.	Дмитра ⁵ Кокић	39	домаћ.	"	1943.	Ђуричићи
19.	Вид Кокић	15	-	"	1942.	Ђуричићи
20.	Никола Кокић	54	ратар	"	1944.	Пушина
21.	Јаћим Милинковић	65	"	"	1944.	Сл. Пожега
22.	Савка Муселин	50	Домаћ.	"	1943.	Миклеуш
23.	Стево Кокић	72	ратар	"	1944.	Ријен. Брда у шуми
24.	Гавро Радошевић	68	"	"	1943.	Котлине
25.	Лазо Вучковић	71	"	"	1945.	Секулинци
26.	Милан Кокић	2	дијете	нестао	1942.	/Непознато/
27.	Милица Вукелић	74	домаћ.	убијена	1944.	Ђуричићи

село ГОРЊИ МЕЉАНИ

1.	Никола Смољанић Л.	Рођен	1912.	Стар	31.	Погинуо у НОВ	1943. Г.
2.	Душан Смољанић	"	1920.	"	24	"	1944.
3.	Ранко П. "	"	1910.	"	33	"	1943.
4.	Филип Б. "	"	1913.	"	30	"	1943.

⁴ У попису *Жриве рајна 1941-1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Србослав.

⁵ У попису *Жриве рајна 1941-1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Дмитар.

5.	Стево Р. "	"	1945. ⁶	"	22	"	1945.
6.	Јово С. "	"	1927.	"	16	"	1943.
7.	Саво М.	"	1922.	"	21	"	1943.
8.	Љубомир С. "	"	1915.	"	28	"	1943.
9.	Стево С. "	"	1923.	"	20	"	1943.
10.	Јово ⁷ С. "	"	1907.	"	37	"	1944.
11.	Душан С. Болић	"	1910.	"	35	"	1945.
12.	Велимир Б. "	"	1922.	"	20	"	1942.
13.	Стево В. "	"	1912.	"	31	"	1943.
14.	Станко Б. "	"	1910.	"	33	"	1943.
15.	Миле Б "	"	1912.	"	32	"	1944.
16.	Мића К. "	"	1910.	"	33	"	1943.
17.	Станко С. Кујавић	"	1920.	"	25	"	1945.
18.	Драгић С. "	"	1916.	"	27	"	1943.
19.	Никола С. Чаглић	"	1907.	"	36	"	1943.
20.	Станко С. Ивковић	"	1907.	"	38	"	1945.
21.	Крста Ј. Мрђеновић	"	1919.	"	23	"	1942.
22.	Милан Филиповић	"	1923.	"	20	"	1943.
23.	Војин Обрадовић С.	"	1924.	"	20	"	1944.

село ГОРЊИ МЕЉАНИ

24.	Лука Смољанић	рођен	1882.	стар	60	Убијени у к.	1942.	Г. Мељани
25.	Тривун ⁸	"	1884.	"	59	"	1943.	"
26.	Здравко Б. "	"	1930.	"	15	"	1945.	"
27.	Вид С. Болић	"	1930.	"	13	"	1943.	"
28.	Вид Ј. "	"	1902.	"	41	"	1943.	"
29.	Миле К. "	"	1928.	"	15	"	1943.	"
30.	Стево М. "	"	1906.	"	36.	"	1942	"
31.	Миле М. "	"	1912.	"	31	"	1943.	"
32.	Томо Кујавић	"	1880.	"	63	"	1943.	"
33.	Вид С. Чаглић	"	1910.	"	33	"	1943.	"
34.	Саво С. "	"	1905.	"	38	"	1943.	"
35.	Саво Л. Ивчић	"	1923.	"	21	"	1944.	"

село ПРЕКОРАЧАНИ

1.	Мирка Николић	домаћица	стара	77	изгорела	1943. Г.	Прекорачани
2.	Драгиња Николић	"	"	42	"	1943.	Прекорачани
3.	Лазо Буквић	ратар	"	67	убијен	1943.	Прекорачани
4.	Стево Јовановић	"	"	47	"	1943.	Прекорачани

село ПУШИНА

1.	Лазо С. Милаковић	ратар	стар	34	убијен	1942. Г.	Пушина
2.	Драгић С. "	"	"	26	"	1942.	Предријево
3.	Никола Кујавић ⁹	сласт.	"	28	"	1943.	На Папуку

⁶ Посриједи је очигледна грешка настала приликом прекуцавања текста што је потврђено и поређењем са списком пописа *Жрџиве рајна 1941–1945.*

⁷ У попису *Жрџиве рајна 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Јоцо.

⁸ У попису *Жрџиве рајна 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Трифун.

❖ ОРАХОВИЧКИ ПОПИС ЖРТАВА ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА ❖

4.	Милутин Милаковић	ратар	"	23	"	1942.	Пушина
5.	Стојан Ђ.	"	"	45	"	1942.	Пушина
6.	Светозар С.	"	"	23	"	1942.	Пушина
7.	Милутин Н.	"	"	25	"	1942.	Пушина
8.	Дрена С.	домаћ.	"	27	"	1942.	Пушина
9.	Миленко Грубач	ратар	"	20	"	1945.	Сарваш
10.	Гојко Јанковић	"	"	30	погинуо	1944.	Ђаково
11.	Урош С. Јуришић	"	"	30	"	1943.	Јакшић
12.	Илија С.	"	"	20	"	1943.	На Равној Гори
13.	Перо Н.	"	"	22	"	1943.	"
14.	Јово П. Кујавић	"	"	20	"	1944.	Џазма
15.	Богољуб Р. ¹⁰ Милаковић	"	"	20	"	1943.	Мотичина
16.	Драгутин Д.	"	"	21	"	1945.	Копривница
17.	Гавро Д.	"	"	37	"	1944.	Копривница
18.	Алекса П.	"	"	23	"	1943.	Гарешница
19.	Драгић П.	"	"	23	"	1944.	У Босни
20.	Милан С.	"	"	23	"	1943.	Гарешница
21.	Миливој Р. Милаковић	ратар	стар	19	погинуо	1944.	Трештановци код П.
22.	Васо С.	"	"	30	"	1943.	Винковци
23.	Божо Д. Миличевић	"	"	35	"	1943.	Гарешница
24.	Стеван ¹¹ Ј. Остојић	"	"	22	"	1943.	Паучје
25.	Глишо Радонић	"	"	33	"	1943.	Пушина
26.	Гавро Ј.	"	"	19	"	1943.	Код Воћина
27.	Младен Радонић	"	"	36	"	1943.	Сухомлака
28.	Вукашин "	"	"	-	убијен	1943.	Пушина
29.	Пане "	"	"	38	погинуо	1945.	Грубишно Поље
30.	Славко Ракић	"	"	22	убијен	1943.	Пушина
31.	Никола Срдић	"	"	35	погинуо	1943.	Бучје
32.	Стево "	"	"	21	"	1944.	Звечево
33.	Бранко "	"	"	-	"	1943.	Велика
34.	Андрија "	"	"	23	"	1943.	Вировитица
35.	Милорад Васиљевић	"	"	21	убијен	1943.	Ћачинци
36.	Стево "	"	"	35	погинуо	1945.	Сука-Котлина
37.	Крста Вучић	"	"	22	"	-	В. Грђевац
38.	Вељко "	"	"	22	"	1943.	Миоковићево
39.	Вид "	"	"	20	погинуо	1942.	Орљавац
40.	Бранко "	"	"	16	"	1944.	Ђурђеновац
41.	Јоцо Божић	"	"	53	нестао	1944.	/место непознато/
42.	Илија "	"	"	20	"	1944.	"/"/
43.	Драгиња "	домаћ.	"	42	нестала	1944.	/место непознато/

⁹ У попису *Жриве раја 1941–1945.* за ову особу у рубрици *презиме* стоји Кујовић.

¹⁰ У попису *Жриве раја 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име оца* стоји Павле. Грешка је највјероватније настала прекуцавањем текста ћириличним писмом са латиничног предлошка.

¹¹ У попису *Жриве раја 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Стево.

44.	Раде Хрњак	ратар	"	42	убијен	1942.	Пушина
45.	Проко "	"	"	45	нестао	1943.	У Њемачкој
46.	Васо "	"	"	14	"	1942.	У Њемачкој
47.	Ана "	домаћ	"	70	убијена	-	Дреновац
48.	Јаков Ивановић	-	"	13	нестао	1942.	У Њемачкој
49.	Милица Јанковић	домаћ	"	65	умрла	1943.	У логору
50.	Симо Јуришић	ратар	"	60	убијен	1943.	Пушина
51.	Стево Ковачевић	жандар	"	40	убијен	1941.	Пушина
52.	Саво "	ратар	"	45	"	1944.	Г. Мељани
53.	Богољуб Кујавић	"	"	19	нестао	1942.	У Њемачкој
54.	Ана Кујавић	доамћ.	"	60	убијена	1942.	Пушина
55.	Лазарија "	"	"	54	нестала	1943.	У логору
56.	Стево Милаковић	ратар	"	32	нестао	1942.	Јасеновац
57.	Никола Милаковић	"	"	34	"	1942.	Јасеновац
58.	Јаћим "	"	"	58	убијен	1943.	Чачинци
59.	Славко "	дијете	"	3	убијен	1943.	Пушина
60.	Драгић Т. "	ратар	"	55	нестао	1942.	У Њемачкој
61.	Срдија ¹² Г. Милаковић	ратар	стар	54	убијен	1942.	Сл. Ораховица
62.	Тејо "	"	"	54	"	1942.	Пушина
63.	Милена "	девојка	"	19	"	1942.	Пушина
64.	Вид "	ратар	"	78	умро	1943.	У логору
65.	Марија Н. "	домаћ.	"	50	умрла	1943.	У логору
66.	Раде Т. "	ратар	"	70	умро	1943.	У логору
67.	Јово Б. "	дете	"	2	умро	1942.	У логору
68.	Стево Н. "	дете	"	5	убијен	1944.	Пушина
69.	Димитрије Купрешанин	ратар	"	45	"	1943.	Пушина
70.	Драгић Милетић	ратар	"	45	"	1942.	Пушина
71.	Дмитра "	домаћ.	"	54	"	1943.	У логору
72.	Мојсија ¹³ "	ратар	"	70	"	1943.	Пушина
73.	Бојана "	домаћ.	"	37	"	1944.	Пушина
74.	Драгица "	"	"	22	"	1943.	Секулинци
75.	Крста Мирковић	ратар	"	50	"	1942.	Пушина
76.	Богољуб Милетић	"	"	18	нестао	1942.	Јасеновац
77.	Стево Николић	"	"	23	убијен	1943.	Прекорачани
78.	Јово "	"	"	50	"	1943.	Прекорачани
79.	Славко "	"	"	16	"	1943.	Прекорачани
80.	Бранко "	момак	"	15	"	1943.	Пушина
81.	Мара Босанац	домаћ.	"	40	нестала	1943.	У логору
82.	Петар Зубић	ратар	"	-	убијен	1942.	Пушина
83.	Божо Радонић	"	"	57	"	1942.	Пушина
84.	Паво М. "	"	"	45	"	-	Пушина
85.	Стеван ¹⁴ С. "	"	"	50	"	-	Пушина
86.	Илија С. "	"	"	34	"	1942.	Кокотак
87.	Бранко Л. "	"	"	15	погин.	1943.	Пушина
88.	Аница Р. "	домаћ.	"	60	убијена	-	Пушина

¹² У попису *Жрјиве рајна 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Срдига.

¹³ У попису *Жрјиве рајна 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Мојсије.

¹⁴ У попису *Жрјиве рајна 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Стево.

89.	Саво Ракић	цестар	"	-	"	1943.	Пушина
90.	Пелија "	домаћ.	"	65	нестала	1943.	Осјек
91.	Васо "	дете	"	10	убијен	-	Пушина
92.	Илија Васиљевић	рагар	"	55	убијен	1942.	Пушина
93.	Раде Срдић	"	"	48	"	1944.	Пушина
94.	Илија Срдић	"	"	51	нестало	1943.	У Њемачкој
95.	Пантелија ¹⁵ Миличевић	"	"	70	умро	1943.	У логору

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ПАРОХИЈА ДРЕНОВАЧКА
У СЛАТИНСКОМ ДРЕНОВЦУ

Јеромонах Леонтије Алавања
администратор парохije

¹⁵ У попису *Жрjвe райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Панае.

SPISAK

Pobjenih ili nestalih pravoslavnih srba iz parohije orahovičke u ORAHOVICI

1/	Petrić Vojin	mesar	star	19 g.	ubijen	/nepoznato/	1943. g.
2/	Vakanjac Veljko	radnik	star	37 g.	ubijen	Dj. Satnica	1943. g.
3/	Gvozdrenović Krsta	pod.ofic	st.	33 g.	nestao	/nepoznato/	1942. g.
4/	Radmanović Slavko	radnik	st.	18 g.	ubijen	Našice	1944. g.
5/	Mandić Živko	radnik	st.	33 g.	ubijen	u Bosni	1944. g.
6/	Šaulić Svetozar	kovač	star	36 g.	ubijen	u Orahovici	1943. g.
7/	Mandić Boro ¹⁶	kovač	star	21 g.	ubijen	u /nepoznato/	1942. g.
8/	Mandić Gavro	man. djak	st.	22 g.	ubijen	u Kutjevu	1943. g.
9/	Mandić Vaso	Ratar	star	51 g.	ubijen	u Orahovici	1943. g.
10/	Mandić Ivka	domać.	stara	31 g.	ubijena	/nepoznato/	1943. g.
11/	Vukšić Djuro	ratar	star	43 g.	nestao	/nepoznato/	1941. g.
12/	Atajić Mladen	ratar	star	33 g.	ubijen	/nepoznato/	1944. g.
13/	Tutić Ignjo	željezničar	st.	34. g.	ubijen	u Orahovici	1942. g.
14/	Kurbalija Stevo	radnik	star	21. g.	ubijen	/nepoznato/	1945. g.
15/	Jović Branko	radnik	star	19 g.	poginuo	u Našicama	1944. g.
16/	Milovuković Slavko	ratar	star	20 g.	poginuo	u Orahovici	1944. g.
17/	Mesić Desanka	domać.	stara	25 g.	poginula	u Orahovici	1943. g.
18/	Vasiljević Milorad	brijač	star	23 g.	poginuo	Vilić selo	1942. g.
19/	Vasiljević Veso	remenar	st.	21 g.	poginuo	u Kutjevu	1943. g.
20/	Pavo Jović	radnik	star	47 g.	ubijen	u Orahovici	1942. g.
21/	Jović Djuro	radnik	star	40 g.	ubijen	u Čitluku F.	1942. g.
22/	Jović Vićo	ratar	star	64 g.	ubijen	u Orahovici	1942. g.
23/	Mandić Ljuboja	radnik	star	36 g.	ubijen	u Čitluku F.	1942. g.
24/	Šerbedžija Ilija	ratar	star	52 g.	ubijen	u Orahovici	1942. g.
25/	Šerbedžija Branko	ratar	star	25 g.	nestao	u Njemačkoj	1945. g.
26/	Šerbedžija Miloš	ratar	star	57 g.	ubijen	u Orahovici	1942. g.
27/	Mitrović Savo	ratar	star	44 g.	ubijen ¹⁷	u Dolcima	1943. g.
28/	Bajić Mitar	ratar	star	56 g.	ubijen	u Orahovici	1942. g.
29/	Grujić Milan	kolar	star	38 g.	poginuo	u Duzluku	1943. g.
30/	Ristić Lazo	ratar	star	50 g.	ubijen	u Orahovici	1942. g.
31/	Daničić Bico ¹⁸	služb.	star	43 g.	ubijen	/neznase/	1941. g.
32/	Božić Tomo	radnik	star	59 g.	ubijen	/neznase/	1941. g.
33/	Čokeša Ana	domaćica	st.	50 g.	ubijena	u Orahovici	1942. g.
34/	Čokeša Milovan	dijete	staro	14 g.	ubijeno	u Orahovici	1942. g.
35/	Pavlović Mileva	djevoj.	stara	21 g.	ubijena	u Orahovici	1942. g.
36/	Krombauer Luka ¹⁹	dečko	star	18 g.	ubijen	U Budimcima	1944. g.
37/	Matijaš Dušan	radnik	star	23 g.	poginuo	kod Bjelovara	1943. g.
38/	Malović Djuro	radnik	star	33 g.	poginuo	u Čačincima	1943. g.
39/	Božić Nikola	ratar	star	31 g.	poginuo	u Čačincima	1943. g.
40/	Pejaković Marica	domać.	stara	38 g.	Ranjena umrla	U bolnici	1944.

¹⁶ У попису *Жрџеве раија 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Борислав.

¹⁷ У напомени поред текста стоји: /poginuo/.

¹⁸ У попису *Жрџеве раија 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Бићо.

¹⁹ У напомени поред текста стоји: /iz mjš. br. [из мијешаног брака].

❖ ОРАХОВИЧКИ ПОПИС ЖРТАВА ДРУГОГ СВЈЕТСКОГ РАТА ❖

41/	Milovuković Mira	učenic.	stara	18 g.	ubijena	u Orahovici	1943. g.
42/	Fotinski Nada	učenic.	stara	18 g.	poginula	nečitko	1944. g.
43/	Kereta Petar	profes.	star	42 g.	poginuo	u Požegi	1944. g.
44/	Glišić Milan	ratar	star	47 g.	ubijen	u Osijeku	1941. g.
45/	Glišić Dušan	radnik	star	21 g.	poginuo	u Kutjevu	1943. g.
46/	Radišić Lazo	ratar	star	22 g.	ubijen	u Orahovici	1941. g.
47/	Bjelobrč Milutin	ratar	star	22 g.	poginuo	u Podgorju	1944. g.
48/	Bjelobrč Bogdan	ratar	star	21 g.	poginuo	u Kutjevu	1943. g.
49/	Djurđević Jakov ²⁰	ratar	star	36 g.	ubijen	u Liki/Jadvn.	1941. g.
50/	Puhač Blagoja	radnik	star	33 g.	poginuo	u Duzluku	1943. g.
51/	Zaklan Staniša	ratar	star	51 g.	nestao	/neznase/	1941. g.
52/	Djekić Jovan	penz.	star	55 g.	nestao	/neznase/	1941. g.
53/	Dozetić ²¹ Todor	radnik	star	31 g.	poginuo	u Čačincima	1943. g.
54/	Dozetić Božo	radnik	star	35 g.	poginuo	u Čačincima	1943. g.
55/	Zaklan Petar ²²	radnik	star	50 g.	poginuo	u Orahovici	1943. g.
56/	Kurbalija Savo	radnik	star	51 g.	nestao	u Njemačkoj	1943. g.
57/	Milanković Jakov	radnik	star	33 g.	nestao	u Njemačkoj	1944. g.
58/	Mitrović Stanko	krojač	star	35	ubijen	/nepoznato/	?

²⁰ У попису *Жрїїѵе раїѵа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Јакоб.

²¹ У попису *Жрїїѵе раїѵа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *їрезиме* стоји Дошет.

²² У попису *Жрїїѵе раїѵа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Перо.

SPISAK

Pobijenih, poginulih ili nestalih pravoslavnih srba srpske pravoslavne parohije orahovičke iz sela DONJA PIŠTANA

1/	Danica Mandić	domaćica	stara	20 g.	ubijena	u Osijeku	1942. g.
2/	Saveta Borjanić	domaćica	stara	23 g.	ubijena	u Osijeku	1942. g.
3/	Mica Vujanović	domaćica			ubijena	u Osijeku	1942. g.
4/	Simanić Ljubica ²³	djevojka	stara	17 g.	ubijena ²⁴	u Ravnoj G.	1942. g.
5/	Jovan /Ivo/ Marinković	rtr.	star	31 g.	poginuo	u /Korpusu/	1944. g.
6/	Milivoj Marinković	ratar	star	28 g.	poginuo	u Vilić S.	1941. g.
7/	Babac Boško	ratar	star	34 g.	poginuo	u /Dalmacija/	1944. g.
8/	Špiro Babac	ratar	star		poginuo	u Piškorevcima	1944. g.
9/	Radišić Ljuboja	ratar	star	19 g.	poginuo	u Paučju	1944. g.
10/	Lukić Krsta	ratar	star	45 g.	poginuo	na Papuku	1943. g.
11/	Štrbo Maksim	ratar	star	22 g.	poginuo	u Zrnjevcu	1944. g.
12/	Poljak Veljko	ratar	star	40 g.	poginuo	u Pušini	1942. g.
13/	Mandić Rade	ratar	star	29 g.	poginuo	u Pušini	1942. g.
14/	Vujanović Stanko	ratar	star	28 g.	poginuo	u Pušini	1942. g.
15/	Bartolović Pavo	ratar	star	25 g.	poginuo	u Orahovici	1944. g.
16/	Radaković Marko	ratar	star	?	ubijen	u /kod Pišt./	1942. g.
17/	Bosić Vaso	ratar	star	?	ubijen	/nepoznato/	1941. g.
18/	Divjak Stanko	ratar	star	23 g.	ubijen	nad Orahovicom	1941. g.
19/	Divjak Jovica ²⁵	ratar	star	19 g.	ubijen	/isto/	1941. g.
20/	Radaković Dane	ratar	star	23 g.	ubijen	u Sekulincima	1943. g.
21/	Mijatović Jovo	ratar	star	20 g.	ubijen	u Pridvorju	1943. g.
22/	Lukić Milan	ratar	star	20 g.	ubijen	u Pištani	1943. g.
23/	Lukić Jovica	ratar	star	28 g.	ubijen	u Voćinu	1943. g.
24/	Vujanović Nikola	ratar	star	28 g.	ubijen	u Čaglinu	1943. g.
25/	Milošević Ilija	ratar	star	24 g.	ubijen	u Orahovici	1943. g.
26/	Radišić Gavro	ratar	star	55 g.	ubijen	u Drenovcu	1943. g.
27/	Stojanović Tomo	ratar	star	?	ubijen	/nepoznato/	1942. g.
28/	Teodorović Jovan ²⁶	ratar	star	28 g.	ubijen	u Osijeku	1942. g.

²³ У попису *Жрѣвѣ райѡа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *имѣ* стоји Љуба.

²⁴ У напомени поред текста стоји: /rog./.

²⁵ У попису *Жрѣвѣ райѡа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *имѣ* стоји Јово.

²⁶ У попису *Жрѣвѣ райѡа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *имѣ* стоји Јово.

SPISAK

Pobijenih ili nestalih poginulih srba pravoslavnih iz parohije orahovičke iz sela DUZLUKA

1/	Jovanović Bogdan	ratar	star	31 g.	ubijen	u Kutjevu	1943. g.
2/	Majstorović Milan	ratar	star	21 g.	ubijen	u Duzluku	1943. g.
3/	Majstorović Dušan	ratar	star	21 g.	ubijen	/neznase/	1943. g.
4/	Milašinović Milan	ratar	star	18 g.	ubijen ²⁷	kod Voćina	1943. g.
5/	Milašinović Kojo	ratar	star	39 g.	ubijen	u Duzluku	1943. g.
6/	Milašinović Maksim	ratar	star	?	ubijen	u Njemačkoj	1942. g.
7/	Graovac Rajko	ratar	star	26 g.	poginuo	kod Voćina	1943. g.
8/	Subotić Pero	ratar	star	18 g.	ubijen	u Duzluku	1943. g.
9/	Kragojević Nikola	ratar	star	17 g.	poginuo	u Zrinskoj	1943. g.
10/	Stevanović Stevo	ratar	star	23 g.	poginuo	u Rastovcu	1943. g.
11/	Milašinović Stevo	ratar	star	23 g.	poginuo	u Virovitici	1944. g.
12/	Panić Simo	ratar	star	30 g.	poginuo	u Kapovcu	1945. g.
13/	Marković Jovo	ratar	star	37 g.	poginuo	u Slatini	1945. g.
14/	Stecanović ²⁸ Svetislav	ratar	star	17 g.	ubijen	u Duzluku	1943. g.
15/	Jovanović Pero	ratar	star	30 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
16/	Majstorović Marko	ratar	star	30 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
17/	Vidović Mladen	ratar	star	34 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
18/	Vidović Mladen	ratar	star	43 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
19/	Novaković Luka	ratar	star	23 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
20/	Stojković Maksim	ratar	star	19 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
21/	Stojković Savo	ratar	star	25 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
22/	Djukić Pero	ratar	star	27 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
23/	Maksimović Maksim	ratar	star	30 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
24/	Majstorović Mladen	ratar	star	30 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
25/	Majstorović Milovan	ratar	star	20 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
26/	Marić Nikola	ratar	star	25 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
27/	Maksimović Jaćim	ratar	star	29 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
28/	Stevanović Ljuboja ²⁹	ratar	star	23 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
29/	Majstorović Savica	domać.	stara	27 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
30/	Majstorović Pavo	ratar	star	24 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
31/	Vujanović Jovo	ratar	star	25 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
32/	Dostić Jovo	ratar	star	34 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
33/	Dostić Branko	ratar	star	33 g.	ubijen	/logor Danica/	1941. g.
34/	Stevanović Lazo	ratar	star	30 g.	ubijen	u lg. Mathauschen	1941. g.
35/	Milosavljević Mitar	ratar	star	24 g.	ubijen	- " -	- " -

²⁷ У напомени поред текста стоји: /poginuo/.²⁸ Очигледна грешка настала приликом прекуцавања текста. Треба да пише „Стевановић” као и у рукопису из којег је настао списак који објављујемо.²⁹ У попису *Жртве рата 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Љубоје.

36/	Jovanović Simo	ratar	star	23 g.	ubijen	- " -	- " -
37/	Stojšić Jovo	ratar	star	20 g.	ubijen	- " -	- " -
38/	Majstorović Vaso	ratar	star	42 g.	ubijen	kod manastira Orahovice	1942. g.
39/	Stojković Milenko	ratar	star	14 g.	ubijen	u Duzluku	1943. g.
40/	Panić Radovan	ratar	star	50 g.	ubijen	u Njemačkoj	1942. g.
41/	Maksimović Pela	domać.	stara	56 g.	ubijena	u Duzluku	1943. g.
42/	Maksimović Soka	domać.	stara	70 g.	ubijena	u Duzluku	1943. g.
43/	Jovičić Milan	ratar	star	50 g.	ubijen	u Beogradu	1943. g.
44/	Andjelić Vaso	ratar	star	36 g.	ubijen	u lg. Mathauschen	1943. g.
45/	Milovanović Jakov	ratar	star	56 g.	ubijen	- " -	- " -
46/	Milašinović ³⁰ Adam	ratar	star	52 g.	ubijen	- " -	- " -
47/	Subotić Stoko ³¹	ratar	star	58 g.	ubijen	- " -	- " -
48/	Jovanović Tomo	ratar	star	56 g.	ubijen	- " -	- " -
49/	Dostić Jovanka	dijete	star.	5 g	ubijena	u Duzluku	1943. g.
50/	Dostić Nevena ³²	dijete	staro	1 g.	ubijeno	u Duzluku	1943. g.
51/	Majstorović Branko	ratar	star	18 g.	ubijen	u lg. Mathauschen	

³⁰ У попису *Жрџиџе рајна 1941–1945.* за ову особу у рубрици *џрезиме* стоји Милошиновић.

³¹ У попису *Жрџиџе рајна 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Стојан.

³² У попису *Жрџиџе рајна 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Невенка.

SPISAK

Pobijenih, nestalih ili poginulih pravoslavnih srba, srpske pravoslavne parohije orahovičke selo GORNJA PIŠTANA

1/	Jovanović Milovan	ratar	star	29 g.	ubijen	kod G. Pištane	1941. g.
2/	Jovanović Savo ³³	ratar	star	17 g.	ubijen	Kod G. Pištane	1942. g.
3/	Stanisavljević Pero	ratar	star	26 g.	ubijen	kod G. Pištane	1942. g.
4/	Petrović Ignjo	ratar	star	28 g.	nestao	u Norveškoj	1942. g.
5/	Bogojević Pero	ratar	star	30 g.	nestao	u Norveškoj	1942. g.
6/	Stanisavljević Vidosava	d.	stara	20 g.	ubijena	na Papuku	1943. g.
7/	Jovanović Krsta	ratar	star	42 g.	poginuo	kod Kokočaka	1943. g.
8/	Gužvić Mito	ratar	star	31 g.	poginuo	/nepoznato/	1943. g.
9/	Stanisavljević Milan	ratar	star	23 g.	poginuo	kod Kruševa /Srb/	1943. g.
10/	Borojević Savo	ratar	star	19 g.	poginuo	kod Kamenskog	1943. g.
11/	Stanojević Jovo	ratar	star	23 g.	umro kod	kuće usled zlost.	1943. g.
12/	Borjanić Miloš	ratar	star	20 g.	poginuo	kod Kruševa	1943. g.
13/	Borjanić Blagoja	ratar	star	36 g.	umro	od zlostavljanja	1944. g.
14/	Petrović Miloš	ratar	star	20 g.	poginuo	kod Kruševa	1941. g.
15/	Stanojević Nikola	ratar	star	25 g.		/nepoznato/	1941. g.
16/	Stanisavljević Simo	ratar	star	42 g.		/nepoznato/	1942. g.
17/	Stojanović Antonije ³⁴	ratar	star	60 g.	zaklan	kod G. Pištane	1942. g.
18/	Gužvić Ljuboja	ratar	star	43 g.	ubijen	u Donj. Pištani	1942. g.
19/	Gužvić Petar	ratar	star	? g.	?	?	1942. g.
20/	Gužvić Mirko	dijete	staro	4 g.	ubijeno	u Jasenovcu	1942. g.
21/	Gužvić Mara	domać.	stara	45 g.	ubijena	u Jasenovcu	1942. g.
22/	Perković ³⁵ Stevan	ratar	star	39 g.	ubijen	/nepoznato/	1942. g.
23/	Petrović Rade	ratar	star	46 g.		/nepoznato/	1942. g.
24/	Miličević Milan	ratar	star	41 g.	nestao	u Norveškoj	1942. g.
25/	Miličević Kuzman	ratar	star	77 g.	ubijen	u G. Pištani	1942. g.
26/	Stanisavljević Ilija	ratar	star	67 g.	ubijen	u G. Pištani	1942. g.
27/	Plavšić Ilija	ratar	star	37 g.	ubijen	u Jasenovcu	1942. g.
28/	Jovanović Glišo	ratar	star	39 g.	spaljen	u Jasenovcu	1942. g.
29/	Stanisavljević Tomo ³⁶	ratar	star	37 g.	ubijen	/nepoznato/	1942. g.
30/	Stanisavljević Ljeposava ³⁷	d.	stara	24 g.	ubijena	/iznad G. Pištane/	1943. g.
31/	Stanisavljević Stana	domać.	st.	30 g.	ubijena	/iznad G. Pištane/	1943. g.
32/	Stanisavljević Stevo	dijete	staro	5 g.	ubijeno	/iznad G. Pištane/	1943. g.
33/	Stanisavljević Teodor	ratar	star	25 g.	nestao	u Norveškoj	1943. g.
34/	Stanisavljević Rade	ratar	star	24 g.	ubijen	u G. Pištani	1943. g.
35/	Jovanović Mitra	domać.	stara	22 g.	ubijena	u Jasenovcu	1942. g.
36/	Borjanić Pavo	ratar	star	50 g.	ubijen	u iznad G. Pištane	1943. g.
37/	Borjanić Milka	domać.	stara	50 g.	ubijena	iznad G. Pištane	1943. g.

³³ У попису *Жриве райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име стоји* Сава.

³⁴ У попису *Жриве райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име стоји* Анто.

³⁵ У попису *Жриве райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *презиме стоји* Перговић.

³⁶ У попису *Жриве райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име стоји* Тодор.

³⁷ У попису *Жриве райа 1941–1945.* за ову особу у рубрици *име стоји* Лепосава.

38/	Borjanić Petar	ratar	star	40 g.	zaklan	u G. Pištani	1943. g.
39/	Borjanić Ljubomir	ratar	star	47 g.	ubijen	u Osijeku	1943. g.
40/	Borjanić ³⁸ Dragić	ratar	star	35 g.	zaklan	u iznad G. Pištane	1943. g.
41/	Poznić Ilinka	domać.	stara	45 g.	ubijena	iznad G. Pištane	1943. g.
42/	Ivanović Stevan	ratar	star	70 g.	ubijen	u G. Pištani	1943. g.
43/	Dozet Božo	ratar	star	40 g.	ubijen	u Tenj. logora	1945. g.

³⁸ У попису *Жрџеве рајна 1941-1945.* за ову особу у рубрици *ирезиме* стоји Борјевић.

SPISAK

Pobijenih, nestalih ili poginulih pravoslavnih srba iz parohije orahovičke i to iz sela KOKOČAKA³⁹

1/	Vučenović Rade	ratar	star	27 g.	poginuo	u Orahovici	1942. g.
2/	Prodanić Miloš	ratar	star	58 g.	ubijen	u man. Orahovica	1942. g.
3/	Milašinović Djuro	ratar	star	20 g.	poginuo	u Čačincima	1943. g.
4/	Muselin Andja	domać.	stara	22 g.	poginula	u Čačincima	1943. g.
5/	Milinković Nikola	ratar	star	58 g.	ubijen	u Kokočaku	1943. g.
6/	Milinković Pero	ratar	star	23 g.	poginuo	na Papuku	1943. g.
7/	Kovačević Stevo	ratar	star	58 g.	ubijen	u Kokočaku	1943. g.
8/	Milinković Lazo	ratar	star	55 g.	ubijen	u Kokočaku	1943. g.
9/	Milinković Milan	ratar	star	20 g.	poginuo	U Bosni	1943. g.
10/	Nikolić Ljubomir	ratar	star	40 g.	ubijen	u Kokočaku	1942. g.
11/	Milinković Branko	ratar	star	28 g.	poginuo	na Papuku	1943. g.
12/	Stanković Nikola	ratar	star	18 g.	poginuo	na Bilogori	1944. g.
13/	Milinković Blagoja	ratar	star	36 g.	ubijen	u Kokočaku	1945. g.
14/	Milinković Vladimir	ratar	star	32 g.	ubijen	u Kokočaku	1943. g.
15/	Zubić Nikola	ratar	star	33 g.	poginuo	u Čačincima	1943. g.
16/	Zubić Branko	ratar	star	18 g.	poginuo	u Čadjavici	1944. g.
17/	Milinković Simo	ratar	star	19 g.	poginuo	u Srbiji	1942. g.
18/	Milinković Kosta	ratar	star	20 g.	poginuo	na Papuku	1944. g.
19/	Radanović Simo	ratar	star	20 g.	poginuo	na Papuku	1944. g.

³⁹ Село се зове Кокочак, како је евидентирано и у попису *Жриве рајна 1941–1945*. Овдје је вјероватно у писаној форми пренесен локални изговор назива села.

SPISAK

Pobijених погинулих или несталих православних срба из парохије ораховичке и то из села KRAJNE⁴⁰ /у рату 1941-45/

1/	Bukvić Lazarija	domaćica	stara	47 g.	ubijena	u Krajni	1941. g.
2/	Savić Stevo	ratar	star	23 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
3/	Savić Svetozar	ratar	star	20 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
4/	Pejčić Dragić	ratar	star	28 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
5/	Pejčić Branko	ratar	star	43 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
6/	Pejčić Slavko	ratar	star	42 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
7/	Pejčić Pavle ⁴¹	ratar	star	20 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
8/	Pejčić Milan	ratar	star	26 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
9/	Vukojević Ljuboja	ratar	star	30 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
10/	Vukojević Djuro	ratar	star	18 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
11/	Vukelić Mihajlo	ratar	star	25 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
12/	Trninić Petar ⁴²	ratar	star	21 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
13/	Čavić Luka	ratar	star	24 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
14/	Milunić Tejo	ratar	star	23 g.	ubijen	u man. Orahovici	1942. g.
15/	Simatović Simo	ratar	star	27 g.	poginuo	u Osijeku	1942. g.
16/	Vukelić Rade	ratar	star	19 g.	poginuo	u Humljanima	1942. g.
17/	Stevan ⁴³ Vukadinović	ratar	star	22 g.	poginuo	u Čačincima	1943. g.
18/	Pejčić Božidar ⁴⁴	ratar	star	35 g.	poginuo	u Buču	1943. g.
19/	Pejčić Mitar	ratar	star	25 g.	poginuo	u kod Kamenske	1944. g.
20/	Milutin Simatović ⁴⁵	ratar	star	42 g.	poginuo	u Čačincima	1943. g.
21/	Pejčić Andrija	ratar	star	25 g.	nastradao	u Bor. Rudniku	1943. g.
22/	Pejčić Andrija	ratar	star	26 g.	ubijen	u Jasenovcu	1943. g.
23/	Pejčić Jovo	ratar	star	28 g.	ubijen	u Jasenovcu	1943. g.
24/	Vukelić Vid ⁴⁶	ratar	star	60 g.	ubijen	u Norveškoj	1943. g.
25/	Milunić Ilinka	domać.	stara	47 g.	ubijena	u Orahovici	1943. g.
26/	Ljubica Čavić	domać.	stara	34 g.	ubijena	u Krajni	1943. g.
27/	Čavić Marko	ratar	star	18 g.	poginuo	u N. Bukovici	1943. g.

⁴⁰ У попису *Жрџиве рајџа 1941-1945.* стоји Крања.

⁴¹ У попису *Жрџиве рајџа 1941-1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Паво.

⁴² У попису *Жрџиве рајџа 1941-1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Перо, а у рубрици *џрезиме* Тимић.

⁴³ У попису *Жрџиве рајџа 1941-1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Стево.

⁴⁴ У попису *Жрџиве рајџа 1941-1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Божо.

⁴⁵ У попису *Жрџиве рајџа 1941-1945.* за ову особу у рубрици *џрезиме* стоји Саматовић.

⁴⁶ У попису *Жрџиве рајџа 1941-1945.* за ову особу у рубрици *име* стоји Вида.

Драгослав Илић (1979) рођен је у Санском Мосту. Дипломирао је 2016. године на студијском програму историје Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, на којем тренутно похађа и мастер студије. До сада је објавио више научних и стручних радова. Аутор је и неколико документарних изложби од којих се издваја поставка посвећена злочину Независне Државе Хрватске над српским становништвом села Пребиловци, у Херцеговини. Област научног интересовања и истраживања му је положај српског народа у Независној Држави Хрватској.

Драгослав Илич

Старший научный сотрудник по исследованиям
с исторического аспекта Республиканского центра
по исследованию войны, военных преступлений
и поисков исчезнувших лиц (Баня-Лука)

ОРАХОВИЦКИЙ СПИСОК ЖЕРТВ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

КРАТКАЯ АННОТАЦИЯ: Установление личности и количество жертв Второй мировой войны на территории Югославии до настоящего времени является весьма живой актуальной темой историографии. Так как послевоенные официальные списки жертв предоставили весьма ограниченные результаты, возникла потребность в опубликовании источников различной направленности. Одним из таких источников является Ораховицкий список жертв Второй мировой войны, составленный иеромонахом Леонтием (Алаваня) в 1984 году. В нем содержатся данные о 439 жертвах Ораховицы и близлежащих сел. В нем также содержатся данные о 128 жертвах Второй мировой войны из данной местности, которые не упоминаются в других списках. Благодаря этому факту Ораховицкий список имеет значительную ценность как источник.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Вторая мировая война, Геноцид над сербами в Независимом Государстве Хорватия, Сербская Православная Церковь, Монастырь Ораховица, список жертв.

Драгослав Илич (1979) родился в г.Сански-Мост. Философский факультет Университета в г.Баня-Луке на исторической кафедре он закончил в 2016 году и в настоящее время посещает учебный мастер-курс. До настоящего времени он опубликовал несколько научных и экспертных работ. Он является автором нескольких документальных выставок, среди которых выделяется экспозиция, посвященная злодеяниям Независимого Государства Хорватии, совершенным над сербским населением деревни Пребиловцы, в Герцеговине. Сфера его научных интересов и исследований – положение сербского народа в Независимом Государстве Хорватии.

Dragoslav Ilić

Senior expert associate for research from the historical aspect
Republic Center for Research of War, War Crimes
and Search for Missing Persons (Banja Luka)

ОРАHOVICA LIST OF VICTIMS OF THE WORLD WAR II

SUMMARY: *The identity and number of victims of the Second World War in the Yugoslav territory is still quite alive and ongoing historiographical research topic. As the post-war, official, lists of victims gave very limited results, there was a need to publish sources of different provenance. One of such sources is the Orahovica list of victims of the Second World War. It was compiled by hieromonk Leontije (Alavanja) in 1984. It contains data for 439 victims of Orahovica and surrounding villages. The fact that it contains data for 128 victims of the Second World War from this area, which were not recorded by other censuses, gives the Orahovica list a high original value.*

KEYWORDS: *Second World War, Genocide of Serbs in the Independent State of Croatia, Serbian Orthodox Church, Monastery of Orahovica, list of victims.*

Dragoslav Ilić (1979) was born in Sanski Most. He graduated in 2016 from the history study program of the Faculty of Philosophy at the University of Banja Luka, where he is currently pursuing his master's studies. So far, he has published several scientific and expert works. He is also the author of several documentary exhibitions, out of which the exhibition devoted to the crime of the Independent State of Croatia against the Serbian population of the village of Prebilovci, in Hercegovina, stands out. His area of scientific interest and research is the position of the Serbian people within the Independent State of Croatia.

Др Радован Пилиповић
Директор Архива Српске Православне Цркве

„ХОЛОКАУСТ И ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА”, ПРИКАЗ КЊИГЕ¹

САЖЕТАК: Приказ књиге „Холокауст и Православна црква” илустрира увид у историографију и научно-истраживачке и научно-истраживачке и научно-истраживачке руске историографије, конкретно Михаила В. Шкаровског, у оквиру теме донекле маргинализоване од стране студија Холокауста и геноцида. Покушај аналитичког наслеђања ставова и деловања свих православних цркава према покушају уништавања јеврејских заједница Европе од стране нацистичке Немачке омогућио је не само њихово поређење не само и извлачење општих закључака о одређеним правилима у њиховом понашању. Истовремено, добио смо значајне увиде и у изузетке у односу на поменути правилници, а који се односе на Румунску православну цркву.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Холокауст, православно хришћанство, Трећи рајх, нацистичка Немачка, Михаил В. Шкаровски, историја.

Михаил Витаљевич Шкаровски (*Михаил Витальевич Шкаровский*), рођен 1961. године, осведочени ауторитет на пољу историје Руске православне цркве и православља у Источној Европи у двадесетом веку, написао је монографију која тематизује однос помесних православних цркава према националсоцијалистичком режиму Трећег рајха и највећој рани модерне свечовчанске историје – Хо-

¹ Михаил Шкаровский, *Холокост и Православная церковь*, Москва : Вече, 2016 – 448 стр., илустр., 21 см, УДК 94 (100) "1939/45".

локаусту. Михаил В. Шкаровский, доктор историјских наука, формирао се као црквени историчар, захвативши широко поље архивистике и педагошког рада. М. В. Шкаровский је научни саветник и главни архивиста Санктпетербуршког државног архива, али и предавач историје Руске православне цркве на тамошњој Духовној академији и члан разних патријаршијских и синодалних комисија Руске цркве за питања историје.

Обимна библиографија М. В. Шкаровског доступна је преко савремених дигиталних платформи и извора, а тематски се рачва на историју Руског православља у XX веку, историју Руске православне заграничне цркве и њене разне токове и фракције, како у Европи, тако и на другим континентима, на везе и односе Руске православне цркве са другим помесним црквама, али и на судар традиционалног руског хришћанства и његовог етоса са тоталитарним идеологијама.

Књига *Холокауст и Православна црква* (Москва 2016) је широко замишљена и реализована монографија, која, иако се односи на краћи временски период – хегемонију нацизма у Европи и време Другог светског рата – третира положај различитих еклисијалних организација историјских православних народа. Након контекстуализирајућег *Увода* (3–27), аутор објашњава *Антијеврејску и антихришћанску суштинину нацистичког режима* (28–88), те положај и ставове према прогањању Јевреја на канонској територији *Руској Зајадно-евројској ејзархаји* (89–142) и *Руске љавославне зајраничне цркве* (142–178). Нарација се, надаље, разрађује релацијама *Православне цркве и Холокауста на окупираној љерији СССР* (178–271) и у оквиру *Украјинске љрко-католичке цркве* (271–314). Други део књиге разматра однос према Холокаусту *Румунске љавославне цркве* (315–333), *Бујарске љавославне цркве* (333–367), *Јеладске љавославне цркве* (368–380), *Срјске љавославне цркве* (380–406), као и *Помоћ Јеврејима од сјране свешћенослужитеља и мирјана друјих Православних цркава* (406–424). И на крају, *Закључак* сажима историографски ток и резултате предузетог истраживања (425–430).

Идеолозима и протагонистима националсоцијализма први се од православних теолога супротставио на темељит и систематизован начин Сергеј Булгаков, оригинални православни богослов,

који је у Паризу ратне 1942. године неустрашиво писао о прогони-ма Јевреја, односно о начинима размишљања Алфреда Розенберга и Адолфа Хитлера који су до тога довели: „[...] хитлеризам је, као религиозна појава, још негативнија форма, више од милитантног атеизма бољшевизма, он још погубније трује душу народа, него бољшевизам, уколико је последњи потмуло насиље, утолико је први свеобразна појава духовног живота, некакав духовни концепт, међутим, зачет, не у хришћанству, него у паганству (незнабоштву)” (стр. 35) Адолф Хитлер, иако рођен у породици традиционално римокатоличкој, касније је формулисао свој негативни однос према хришћанству које је одбацивао као религију која подржава слабе и унижене, која је по свом пореклу јеврејска, чија су учења о греху и искупљењу бесмислена, док је хришћанска самилост неспојива са германском идејом а „нишчи и убоги” су већ осуђени од расно супериорних, итд. Практичне мере подигнуте против јеврејског народа, антисемитски таласи који су покренути тридесетих година XX века, најпре у Немачкој а доцније и на окупираним територијама, показале су антихуманистичко лице хитлеровског националсоцијалистичког погледа на свет. Реакције хришћанских лидера у Европи биле су различите, али су ставиле на пробу и хришћански етос и доктрину Православне икумене.

Нажалост, понашање Румунске православне цркве према „јеврејском питању” за време Другог светског рата ишло је од одобравања прогона и репресија, до хладног посматрања људске несреће Јевреја. Румунска православна црква функционисала је у држави која је била савезник Трећег рајха, а која је имала моћне владајуће политичке структуре прожете традиционалним европским антисемитизмом. М. В. Шкаровски закључује: „Али, до данашњег времена Румунска православна црква није дала извињење за своју позицију у односу према Јеврејима у годинама Другог светског рата.” (стр. 333)

Бугарска православна црква је јасно сведочила православни етос и човекољубље, супротстављајући се отворено прогонима народа у коме се по телу родио Спаситељ света, Господ Исус Христос. Митрополит софијски Стефан записао је у свом Дневнику 9. јуна 1942. године: „Адска времена! [...] Најбољи људи падају у хистерију,

коју има злочестиви фирер! Али, где је култура, велика цивилизација немачког народа, ако је он допустио да га воде људи (попут фирера? Зар то није само маска културе навучена на варварско обличје тевтонске расе? [...]) Ја сам давно објавио рат рату, али 'један на пољу није војник' [...]. Многе моје чланке, у којима сам објективно расправљао о светским питањима, цензура није пуштала, и полиција ме притиска да престанем да пишем и размишљам о тим деликатним питањима [...]. Неподношљиво ропство." (стр. 338)

Српска православна црква је 27. марта 1941. године јавно подржала антихитлеровске снаге југословенског друштва, учествујући у демонстрацијама против приступања Тројном пакту, због чега је претрпела све реперкусије проистекле из одмазде после слома Краљевине Југославије у Априлском рату. Лишена вођства свога патријарха Гаврила који је био интерниран, изложена прогонима свештенства и верног народа у Независној Држави Хрватској и другим окупираним областима, Српска православна црква је трпела нацистичко насиље, некада и више него неки други народи окупирани Европе. Дајући примере спасавања Јевреја од стране српског свештенства М. Шкаровски закључује: „епископ жички Николај Велимировић је у време своје интернације у манастиру Жича помагао прогоњеним Јеврејима”, дајући пример Еле Трифуновић Нојхаус. (стр. 405)

Аутор закључује да су православне помесне цркве активно реаговале на историјску појаву Холокауста и узеле активног учешћа у спасавању Јевреја. На територији Руског западно-европског егзархата, поред доктринарне реакције Сергеја Булгакова, имамо светле примере свештеника и мирјана који су спасавали припаднике јеврејског народа од прогона и егзекуције. Расистичка теорија и пракса наишла је на неодобравање и огорчење код руских верника у Француској и земљама Бенелукса. Због таквих делатности и сами су мученичку смрт у концентрационим логорима нашли монахиња Марија Скобцова, свештеник Димитрије Клепињин, затим појац Јуриј Скобцов са неколико верника. За ближње из редова јудејства главу су положили и други свештеници православља као архимандрит Григориј Перадзе (Пољска православна црква) и протопрезвитер Андреј Враски (Руска православна загранична црква).

Можда су закључци М. Шкаровског сувише декларативни и уопштавајући, када каже: „На жалост, од свих Православних цркава, само је Бугарска црква у годинама Другог светског рата, официјално устала у заштиту Јевреја, мада су свој допринос за њихово спасење дали грчки, чешки, пољски, мађарски и српски православни свештенослужитељи.” (стр. 429) У књизи је наведен познати пример јапанског православног Тхиуне Сугихара (*Sugihara Chiune*), дипломате из јапанских конзуларних представништава у Каунасу, Кенигсбергу, Прагу и Букурешту, који је бесплатно и са намером да спасе животе издавао визе појединцима и читавим јеврејским породицама.

Књига „Православна црква и Холокауст” Михаила Витаљевића Шкаровског представља важан допринос целокупној историји сусрета православног хришћанства и јудаизма, постајући важан темељ за даље изучавање богословских и историографских тема које стварају односи православља и Трећег рајха.

Радован Пилиповић (1979) рођен је у Београду. Дипломирао је на Православном богословском факултету Универзитета у Београду 2010. године, где је одбранио мастер рад на тему „Православље у Чехословачкој (1918–1942)”. Од 2007. године запослен је у Библиотеци Српске Патријаршије, на предлог тадашњег Епископа Бихаћко-петровачког Хризостома (Јевића). Током периода 2010–2012. године, полаже стручне испите из области библиотечке и архивистичке делатности и струке, као и испит за сталне црквено-административне службенике. На предлог Епископа Бачког Иринеја (Буловића), а одлуком Светог Архијерејског Синода, постављен је за директора Архива Српске Православне Цркве 2012. године. Докторску дисертацију „Српска православна црква, Руска православна загранична црква, Московска патријаршија (1920–1940): узајамне везе, утицаји и односи” брани 2017. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду, катедра за историју. Бави се историјом српског народа и Српске Православне Цркве.

Др. Радован Пилипович
Директор Архива Сербской Православной Церкви

**«ХОЛОКОСТ И ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ»,
ПРЕЗЕНТАЦИЯ КНИГИ**

КРАТКАЯ АННОТАЦИЯ: Презентация книги «Холокост и Православная Церковь» знакомит слушателей с исследовательскими и научно-познавательными достижениями русской историографии, конкретно, др. Шкаровского М.В., в рамках темы исследования Холокоста и геноцида, которая в определенной мере вынесена за скобки. Попытка аналитического понимания подходов и действий всех православных Церквей к попыткам уничтожения еврейских сообществ в Европе нацистской Германией обеспечивает не только их сравнение, но и получение общих выводов об определенной правильности их поведения. Одновременно, мы в значительной мере ознакомились с исключениями по отношению к вышеупомянутой правильности, которые касаются Румынской Православной Церкви.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Холокост, Православное христианство, Третий Рейх, нацистская Германия, Шкаровский М.В., история.

Радован Пилипович (1979) родился в г.Белграде. Он закончил Православный богословский факультет Белградского университета в 2010 году, защитив мастер-диссертацию по теме «Православие в Чехословакии (1918–1942)». С 2007 года работает в Библиотеке Сербской Патриархии по предложению тогдашнего епископа Бихачско-Петровацкогo Хризостома (Евича). В период 2010–2012 гг. он сдавал экзамены по специальности в сфере библиотечного и архивного дела и профессии, а также экзмен для принятия в постоянные церковно-административные сотрудники. По предложению епископа Бачского Иринея (Буловича) и по приказу Священного Архиерейского Синода он назначен директором Архива Сербской Православ-

❖ „ХОЛОКАУСТ И ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА”, ПРИКАЗ КЊИГЕ ❖

ной Церкви в 2012 году. Докторскую диссертацию «Сербская Православная Церковь, Русская Православная Заграничная Церковь, Московская Патриархия (1920-1940): взаимные связи, влияния и отношения» он защитил в 2017 году на Философском факультете Белградского университета, кафедре истории. Занимается исследованием истории сербского народа и Сербской Православной Церкви.

PhD Radovan Pilipović
Director of the Archives of the Serbian Orthodox Church

**“HOLOCAUST AND THE ORTHODOX CHURCH”,
BOOK REVIEW**

SUMMARY: *The review of the book “Holocaust and the Orthodox Church” provides an insight into the research and scientific-informative scope of Russian historiography, specifically by Mihail V. Shkarovsky, within a topic somewhat marginalized by Holocaust and genocide studies. The attempt to analyze the attitudes and actions of all Orthodox Churches towards the attempt to destroy the Jewish communities of Europe by Nazi Germany enabled not only their comparison but also the drawing of general conclusions about certain regularities in their behavior. At the same time, we also gained significant insights into the exceptions to the aforementioned regularities, which relate to the Romanian Orthodox Church.*

KEYWORDS: *Holocaust, Orthodox Christianity, Third Reich, Nazi Germany, Michael V. Shkarovsky, history.*

Radovan Pilipović (1979) was born in Belgrade. He graduated from the Orthodox Theological Faculty of the University of Belgrade in 2010, where he defended his master's thesis on “Orthodoxy in Czechoslovakia (1918–1942)”. Since 2007, he has been employed in the Library of the Serbian Patriarchate, at the suggestion of the then Bishop of Bihać-Petrovac, Hrizostom (Jević). During the period 2010-2012, he took professional exams in the field of library and archival activities and professions, as well as the exam for permanent church-administrative officials. At the suggestion of Bishop Irinej (Bulović) of Bačka, and by the decision of the Holy Synod of Bishops, he was appointed director of the Archives of the Serbian Orthodox Church in 2012. He defended his doctoral dissertation “Serbian Orthodox Church, Russian Orthodox Church Outside of Russia, Moscow Patriarchate (1920–1940): connections, influences and relations” in 2017 at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Department of History. His field of expertise is the history of the Serbian people and the Serbian Orthodox Church.

Stefan Radojković
Secretary of the Jasenovac Committee
of the Holy Assembly of Bishops of the Serbian Orthodox Church
Research Associate at Institute of Political Studies

**“THE LETTERS OF HILDA DEITCH”
BY ALEKSANDAR ZOGRAF**

SUMMARY: *Based on the letters of Hilda Deitch, a rare primary written source written by the victims of the Holocaust in the German military-occupation zone “Serbia”, Aleksandar Zograf creates a graphic novel dedicated to the killed members of the Jewish communities. Through a comparative analysis of Zograf’s work and the graphic novel “Maus” by Art Spiegelman, the article sheds light on the problems the aforementioned two artists face when recreating historical events, as well as the ways in which they represent those events without losing the credibility of the agony of the victims and the crimes committed during the Holocaust. Both artists believe that the goal of such graphic novels must be, at the same time, an attempt to prevent the loss of memory and to recreate it so that is capable of communicating with readers.*

KEYWORDS: *Holocaust, military-occupation zone “Serbia”, Staro Sajmište, Hilda Deitch, Aleksandar Zograf, Art Spiegelman, graphic novel.*

At 10th conference on Holocaust Education, organized by Yad Vashem, I had a privilege to introduce the academic community with Hilda Deitch and fate of Jewish communities from occupied Serbia during Second World War. In order to accomplish this, Embassy of Israel in Belgrade and Jasenovac Committee of the Serbian Orthodox Church

have published, in June 2018, graphic novel “Letters of Hilda Deitch”, on English and Italian language. Now, it is time for you to get acquainted with this extraordinary young woman.

Who is Hilda Deitch?

To the overwhelming majority, in Israel as in Serbia, this name means very little if any. So, allow me to spare few sentences in order to introduce to you this exceptionally brave person. Hilda was born in Vienna, 1922, into the family of Ashkenazi Jews which immigrated to the Kingdom of Yugoslavia, Belgrade, due to the rise of Nazism in Austria. Before start of WWII in Yugoslavia (1941–1945), she finished high-school and enrolled University of Belgrade. She wanted to study architecture but war has interrupted her plans. Instead, she volunteered to be a nurse. At first she was stationed at the Jewish Hospital; later, at Judenlager “Semlin”, Nazi-run concentration camp in the Independent State of Croatia for the remnants of Jewish communities from military-occupation zone “Serbia”, today Old Fair Ground in Belgrade. She passed the gates of “Semlin” on the 8th of December 1941. Until 10th of May 1942, Hilda, alongside some 6000 members of Jewish communities (women, children and elderly men), was gassed in, what was then known as gas-van, a mobile predecessor of gas chambers and buried in mass-graves in Jajinci, the outskirts of occupied Belgrade.¹ We, i.e. historians, do not know exact time and date of her death.

Her letters

Today, we have 4 letters that Hilda sent to her friends in Belgrade, Nada Novak and Mirjana Petrović. These letters are not just testimonies of her suffering within the walls of “Semlin” but, unfortunately, rare saved first-hand accounts of the Holocaust in the occupied “Serbia”.² Due to the Uprising against Nazi occupation of Serbia – July-November of 1941 – all able-bodied men from Jewish and Roma communities were shot in reprisals (100 people for killed German soldier, 50 for the wounded one);

¹ Christopher Browning, *Fateful Months, Essays on the Emergence of the Final Solution*, Holmes & Meyer Publishers, Inc., New York, 1991, стр. 6, 13.

² First three letters are deposited at Jewish Historical Museum in Belgrade, the forth one is at Historical Archives of Belgrade.

furthermore, cooperation between different segments of occupation administration in “Serbia”, when it comes to the “final solution of Jewish question”, was frictionless!³ As a result, except testimonies of survivors, we have very few documents from the victims.

First letter was written on the December the 7th, the day she left for the camp. Here, Hilda has disclosed to Nada her motivation behind the decision: “[...] *there are so many people in need of help that my conscience dictates to me that I should ignore any sentimental reasons connected with my home and family [...]*.” Second and third one, December the 9th and 13th, were addressed to Mirjana and Nada respectively. They give us insight into the conditions within the camp: “*There are now 2000 women and children here, including nearly a hundred babies for whom we can’t boil any milk as there’s no fuel, and you can imagine what the temperature, with the cold wind blowing...*” The last one was sent to Mirjana, in February 1942: “*All philosophizing ends at the barbed-wire fence, and this reality, which, far away on the other side you can’t even imagine or else you would howl with pain, face one in its totality.*”

Graphic novel

How does one, except the survivors, imagine unimaginable? Furthermore, how does one represent unimaginable? The same question tormented scientists and artists alike e.g. Spielberg’s “Schindler’s list” vs. Lanzmann’s “Shoah” – do we dare to imagine and represent upon it something as horrific as Holocaust or we do not disturb sanctity of the authenticity? No one has disturbed more the still waters of authenticity than the “Maus” by Art Spiegelman. He drew it by using the authenticity of Vladek’s testimonies, cross-referencing them with the relevant literature, in order to represent memories of his father through the only medium he knew – graphic novel. Therefore, Zograf’s novel is not without precedent! This allows me to compare his work with renowned “Maus”, where applicable, so I could introduce it to the wider audience which is acquainted with this type of Holocaust representation.

³ Christopher Browning, *Fateful Months, Essays on the Emergence of the Final Solution*, op. cit., стр. 70.

As many of you know, Spiegelman has represented people and events from his father's memories, through the iconic images of animals – Jews as mice, Germans as cats, and so on. Zograf, similarly, draw on the imagery of his previous graphic novels. As Art, he is following the first rule of trade – draw what you know! Both of them didn't know how the victims have looked like in that reality, or the exact position of some buildings within the walls of Auschwitz and Semlin. So, they were “forced” to use their imagination and familiar symbols, which were impregnated with allusions, in order to represent events and people from the past for the readers.

Another similarity one might find in the fact that both Zograf and Art didn't know much about Holocaust! Although second generation of survivors, for Art, Holocaust was a kind of taboo topic, often referred to just as “War”. Yes, “war stories” were horrific but without context and detailed explanations.⁴ Zograf, on the other hand, didn't know anything about Holocaust nor that Jews lived before WWII in his hometown Pančevo until he became older. Yes, he has known that Pančevo was part of occupied Serbia, that people from his town were shot by Germans but he had no specific information; who were those people? Why they were shot? What happened to those who were not shot? Where they were taken? Why they have never come back?!?

Final observation

As I wrote on the beginning, not many people are acquainted with the name of young and brave Hilda Deitch, or with the fate of Jewish communities in occupied Serbia for that matter. So, what was the motivation behind Zograf's graphic novel? By the words of Art Spiegelman, the goal is to retrieve the memory and, ultimately, to create the memory! More simplistic explanation would be that Holocaust is not the story that ended with the death of victims. On the contrary, Hilda's notes, as the reflection of her personal experience, can communicate with readers so

⁴ Art Spiegelman, *MetaMaus: Art Spiegelman looks inside his modern classic, Maus*, Pantheon, 2011, стр. 15.

that they can reverberate through time. Zograf, as well as Spiegelman,⁵ believes that graphic novel is appropriate medium which enables the eternal conversation.

Stefan Radojković (1984) graduated from the Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Department of History (2009). He continued his post-graduate studies at the Faculty of Political Sciences, where he completed his master’s studies in 2014 and enrolled in doctoral studies, program: International and European Studies. On the proposal of Bishop of Pakrac and Slavonia Jovan (Ćulibrk), the Holy Synod of Bishops appointed, in April 2017, Stefan Radojković as the secretary of the Jasenovac Committee of the Serbian Orthodox Church. In the period 2018–2022 he has participated, as an expert associate of the Museum of Genocide Victims, in the project “Encyclopedia of Genocide in the Independent State of Croatia”. Since 2023, employed at the Institute for Political Studies as a researcher-intern. Areas of scientific interest and research are theories of international relations (ethnic conflicts and theories of post-liberal peace) and history (Second World War in Europe and civil war in post-socialist Yugoslavia).

⁵ Art Spiegelman, *MetaMaus: Art Spiegelman looks inside his modern classic, Maus*, op. cit., crp. 74.

Стефан Радојковић
Секретар Одбора за Јасеновац
Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве
Истраживач-сарадник Института за политичке студије

„ПИСМА ХИЛДЕ ДАЈЧ” АЛЕКСАНДРА ЗОГРАФА

САЖЕТАК: *На основу њихова Хилде Дајч, рејској њрмарној њисаној извора настјалој из руке жрђшава Холокаустја у немачкој војно-окујационој зони „Србија”, Александар Зојраф је израдио графичку новелу њосвећену сјрадалим члановима јеврејских заједница. Комјаративном анализом Зојрафовой дела и графичке новеле „Маус” Арђа Шјиелмана чланак осветђљава њроблеме с којима се њоменуђа два уметњика суочавају њриликом рекреирања истјоријских дођађаја, као и начине на које истје њје дођађаје рејрезентјују њако да сјрадање жрђшава и њочињени злочини њоком Холокаустја не изђубе на веродосјојностји. Оба уметњика смајрају да циљ оваквих графичких новела мора бити, истјовремено, њокушај сјречавања њубијка сеђања и њејовой рекреирања сјособној да комуницира са читјаоцима.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Холокаустј, војно-окујациона зона „Србија”, Сјаро Сајмишје, Хилда Дајч, Александар Зојраф, Арђ Шјиелман, графичка новела.*

Стефан Радојковић (1984) дипломирао је на Филозофском факултету Универзитета у Београду, на катедри за историју (2009). Последипломске студије наставља на Факултету политичких наука где завршава мастер студије 2014. године и уписује докторске студије, програм: Међународне и европске студије. На предлог Епископа Пакрачко-славонског Јована (Ђулибрка), Свети Архијерејски Синод именује, у априлу 2017. године, Стефана Радојковића за секретара Одбора за Јасеновац Српске Православне Цркве. У периоду 2018–2022. године учествује у својству стручног сарадника Музеја жртава геноцида на пројекту „Енциклопедија геноцида у Независној Држави Хрватској”. Од 2023. године, запослен на Институту за политичке студије у својству истраживача-приправника. Области научног интересовања и истраживања су теорије међународних односа (етнички сукоби и теорије постлибералног мира) и историја (Други светски рат у Европи и грађански рат у постсоцијалистичкој Југославији).

Стефан Радойкович
Секретарь Комитета по Ясеновацу
Священного Архиерейского Собора
Сербской Православной Церкви
Научный сотрудник Института политических исследований

«ПИСЬМА ГИЛЬДЫ ДАЙЧ» АЛЕКСАНДРА ЗОГРАФА

КРАТКАЯ АННОТАЦИЯ: *На основании писем Гильды Дайч, одного из редких первичных источников, написанных рукой жертвы Холокоста в немецкой оккупационной зоне «Сербия» Александр Зограф создал графическую новеллу, посвященную пострадавшим членам еврейских сообществ. С помощью сравнительного анализа труда Зографа и графической новеллы «Маус» Арта Шпигельмана в статье освещаются проблемы, с которыми два вышеупомянутых художника сталкиваются при восстановлении исторических событий, а также способы, которыми эти события показаны без утери достоверности страдания жертв и преступлений, совершенных на протяжении Холокоста. Оба художника считают, что целью таких графических новелл одновременно должны быть попытка предотвращения исчезновения памяти и способность творчества вступить в общение с читателями.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Холокост, военно-оккупационная зона «Сербия», Старо-Саймиште, Гильда Дайч, Александр Зограф, Арт Шпигельман, графическая новелла.*

Стефан Радойкович (1984) закончил Философский факультет Белградского университета на кафедре истории (2009). Аспирантуру проходил на Факультете политических наук, где закончил обучение по программе мастер в 2014 году и поступил на докторский курс обучения по программе: Международные и европейские исследования. По предложению епископа Пакрацко-Славонского Иоанна (Чулибрка) Священным Архиерейским Синодом в апреле 2017 года Стефан Радойкович назначен секретарем Комитета по Ясеновацу Сербской Православной Церкви. В период 2018.2022 гг. в качестве сотрудни-

ка-специалиста Музея жертв геноцида он участвует в работе проекта «Энциклопедия геноцида в Независимом Государстве Хорватия». С 2023 года работает в Институте политических исследований в должности научного сотрудника-стажера. Сфера его научных интересов и исследований теории международных взаимоотношений (этнические конфликты постлиберального мира) и история (Вторая мировая война и гражданская война в социалистической Югославии).

Радана Вила Станишљевић
Председник Српског просвјетног и културног друштва
„Просвјета” Градишка

ПОЕМА „СТОЈАНКА МАЈКА КНЕЖОПОЉКА” СКЕНДЕРА КУЛЕНОВИЋА

САЖЕТАК: У чланку се анализира како сама поема Скендера Куленовића „Стојанка мајка Кнежопољка”, иако и моћни начини њене ујошребе у насјави исјорије. Поред саме сложеносји поеме иде се ирајне, исјовремено, дојајаји и обичаји Козаре и Пошкозарја, тјужбалице, жеља за освешом али и ипримери вере, снаје и наде у коначну победу над Независном Државом Хрвајском и њеном јеноцидном јолијшком ирема Србима, аушор указује и на одоварајуће дидакшичке методе у насјави које се моју иремењивајши јоком насјаве исјорије, као и у оквиру сродних иредмета јојуш веронауке, грађанској васијшања, срјској језика, социолојје и исјолојје, у основним и средњим школама.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Друшн свешски рајн, Независна Држава Хрвајска, јеноцид над Србима, Козара, Скендер Куленовић, поема, насјава исјорије.

Ова поема је ризница језика саткана од огромне снаге народног језика. Сложеност поеме пратимо вишеструко: догајај, обичаји, тјужбалица, света, вјера, нада, снага. У подлози поеме је специфичан живот Крајине (љуте, устаничке, непобједиве). У Пољу невоље, на тканици историје, на Палежу, борци су слушали ријечи пјесникове, зачуђени, збуњени, ганути.

Шта је ова поема?

Да ли је то лелек очаја или жила живота; ко је Стојанка и ко су синови: Срђан, Мрђан, Млађан?

У савршеној хармонији свих језичких зрнаца нема случајности.

Стојанка је народно, старо име; значи постојаност, истрајност, одлучност, храброст до безумља. Синови имају сродне душе, Срђ–Мрђ–Млађ (сонант „р” и сонант „ђ” вежу имена у рсак и тресак). Композиционо поема има своје особености, вањске и унутарње. Она слика мајчино трагање, тражење, кораком мајке Југовића. Без Пегаза крилатог, са крилима тужења, Стојанка се пење спиралом бола, до свода небеског и просипа јаук – Јооој. Идилични почетак поеме је у сликама радости (ножице румене, бијеле повоје). Ланене пелене смјештају радњу у сеоску кућу, у неписане законе; удали је за незнано, рађала само синове.

Боје њежности, невиног сна, топлог огњишта. Три сина, три радости, три снаге, три славе, три воде, три пушке, три побједе. Пјесник уводи чудесан израз „три”, освијетљен дубоком симболиком. Она не помиње њежну радост брака, него благодатно сунце. То је Стојанка, то је Кнешпоље, Козара, тај народ што воли огњиште, славу и слободу.

„три года”

„три првине”

„три саћа”

„росни, тролисни”

Улазимо у чаробни простор језика, у поље језика омеђено са два израза: три и јооој.

То су равнотежни изрази који вуку све нити, то су гусле које поју од давнина до Стојанке. Акорди њеног јаука се мијењају у већем или мањем уношењу самогласника „о”. Природа овог самогласника, тамна боја, дубоки тон, даје сликовиту могућност за исказивање јаука. У селима у Кнешпољу овај јаук постоји само за синовима. Мајке су народни пјевачи, оне су неписмене, богобојажљиве, заробљене у патријархалном, слободне само у љубави према дјетету. Ту припада

све скривено. Утицај народне књижевности је велики, пјесме су успаванке, и тихи јецаји.

А ово је рат.

Други дио поеме је у страшним гласовима смрти. Заљуљан језик у градације, кратак стих, нарицање и надање. Све пршти од драматике. Стојанка попут античке јунакиње иде у сусрет болу, затворених очију свевидећа, у очају митски јака. Тужбалица је у низу, све јачи израз, као да сијече сабљом, засијеца у месо, у срце, у небо; зове, шапуће, моли, куне, проклиње, стрепи, тепа, у Бога вјерује.

Јооој.

Да чује шума и вода, небо и земља, да се отворе небеса или земља зајечи, да сунце нестане, да крвљу испише:

„три Обилића у мом млијеку,
јој, Срђане–Ђурђевдане,
јој, Мрђане–Митровдане,
јој, Млађане–Илиндане [...]”

Уз свако „јој”, кратко у хропцу и задњој снази рањене утробе. Она зна зашто помиње светитеље, снагу тражи.

Јооој – Јооој.

Ту је основ композиционог склопа поеме, и портрет мајке. Три „о”, различито интонирана, иду до пакла душе и снаге пркоса. Ово „јооој” је основ гусларског појања и слив бола у понор непребола. У другом чину страшне драме Стојанка их види мртве и оплакује животе који су заустављени.

„Јој, три моје биљеге од соја,
јој, три љуте гује с присоја [...]”

Дистих бола који је прелио снагу, биљег породични, дивља природа Крајишника (гуја).

Стојанка тка ћилим над Кнешпољем, црна подлога и вијенац живота; црна за душмане, боје радости за будуће.

Ријеке живота, Мљечаница, Грачаница, Моштаница, без обала, са снагом јорданском, у њеном срцу. Наративни дио поеме умирује узаврело срце мајке. Мирно, као да смрт није ништа, прича синови-ма о пустом селу:

„отјерали вамилију и кум-Илије,
и све редом вамилије!...”
„Све је глуво, безуво.
Ни птице , ни пчеле.”

То је Јасеновац, Градина, Млака, Козара, Палеж, народ православно; све побити, да нема: „Ни птице, ни пчеле.”

Кад све потоне, у црну шару мајчиног „руха” дјевојачког, диже се пламен побједе:

„казуј, Козаро, [...]
ко ће окајати
мога Срђана,
мога Мрђана,
мога Млађена?”

Огроман тресак, грме небеса, потоп, све у облаку таме, нема живота, нестаје један народ, а јечи прамајка, сестра – Козара; опијело јечи пољем, облаци плачу, светитељи моле, крвници ножем сјеме затиру све до њеног урлика:

„Освету, секо, освету!”

Њен позив је урлик вука и значи:

„још бих три Млађена,
и три бих Мрђана,
и три бих Срђана,
породила, [...].”

И ту је побједа, у циљу свјетлости, у дјечи која долазе, у шуму планине и урлику вука. Мајка је то, најсветије име од свијета и вијека. Света жена у часу бола без имена. Поемом ниче бол, пење се на литице, висове, врлети, увале, у срца, и расте колона побједи живота над умирањем. Све је у звучном оркестру, заљуљане ономагопеје грле асонанцу и алитерацију, плачу метафоре, а колону воде хиперболе и градације. Овдје језик крије, као врело, водопад, језик слика, заноси, кида, јауче. Самогласник „о” као диригент носи сву мелодичност поеме. Понављања су у функцији сликања психолошког стања јунака. Мала ријеч „три” у разним облицима игра се ритмом поеме. Епско у поеми је подлога, а лирско инструмент душе који боји Поље невоље.

Ко је заправо Стојанка?

Жена Козаре, стуб породице, мајка, лице анђела у паклу смрти. Она је снага, мисао, радост, нада, она ће спасити свијет. Козара је стварност у миту, планина у срцу; она је побједа, Палез, Медњак, Витловска. Она је свако дијете уморено у гротлу Смрти.

Ми смо Козара.

Јест и биће.

Поема смрти, слави живот.

Нема клонућа, пада, предаје. Мајка (Мајка Југовића) иде по Пољу невоље, дјецу тражи, три сина, а сваку ријеч изговори мудро, мисаоно, са душом.

Све је нестало, а све ће бити – у сунцу проциктати.

Задњи стих је звук и слика. Затворен круг, побједа живота. Вријеме овој поеми даје нову снагу, живи због вриједности која је трајна. Живи због племените поруке, без мржње. А посебно живи у чудесном језику; Скендер Куленовић је везиља бистрог језика. Уноси много народног говора и боји поему посебном бојом.

Душа мирно чека Свјетлост.

Амин.

Радана Вила Станишљевић рођена је у селу Горњем Јеловцу (општина Приједор), од оца Благоје и мајке Савке. Одрасла у Приједору гдје је завршила основну и средњу школу, данас познату под именом Гимназија „Свети Сава”. Студије књижевности и српског језика завршила је у Београду. По доласку у Градишку, ради у гимназији Градишке цијели радни вијек. Пише, објављује радове у часописима, учествује у културним догађајима у Градишци и шире. Удата, мајка двоје дјеце.

Радана Вила Станишлевич
Председатель Сербского просветительского и культурного
общества «Просвещение» Градишка

ПОЭМА „СТОЯНКА МАТЬ КНЕЖОПОЉКА” СКЕНДЕРА КУЛЕНОВИЧА

КРАТКАЯ АННОТАЦИЯ: *В статье приводится анализ, как самой поэмы Скендера Куленовича «Стоянка мать Кнежополька», так и возможные способы ее применения в преподавании истории. Кроме анализа самой сложной поэмы, в которой одновременно приводятся события и обычаи горы Козара и прилегающего региона – Подкозарья, причитания, желание отомщения, но также примеры веры, силы и надежды в окончательную победу над Независимым Государством Хорватия и его политикой геноцида над сербами, автор указывает и на соответствующие дидактические методы в обучении, которые можно применять в лекциях по истории, а также в рамках смежных предметов, таких как Закон Божий, гражданское воспитание, сербский язык, социология и психология, в начальных и средних школах.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Вторая мировая война, Независимое Государство Хорватия, геноцид над сербами, г.Козара, Скендер Куленович, поэма, преподавание истории.*

Радана Вила Станишлевич родилась в деревне Горни-Еловац (Муниципалитет Приедор) от отца Благое и матери Савки. Она выросла в г.Приедор, где закончила начальную и среднюю школу, которая в настоящее время называется Гимназия им.Святого Саввы Сербского. На Белградском факультете она закончила кафедру литературы и сербского языка. После прибытия в Градишку постоянно работает в Общественном учреждении «Гимназия Градишка». Она пишет, публикует труды в журналах и участвует в культурных мероприятиях в Градишке и в регионе. Она замужем, мать двоих детей.

Radana Vila Stanišljević
Chairperson of the Serbian Educational and Cultural Society
“Prosvjeta” Gradiška

**THE POEM “MOTHER STOJANKA FROM KNEŠPOLJE”
BY SKENDER KULENOVIĆ**

SUMMARY: *The article analyzes Skender Kulenović’s poem, “Mother Stojanka from Knešpolje”, as well as possible ways of using it while teaching history. In addition to the complexity of the poem, which simultaneously follows on the one side the events and customs of Kozara and Potkozarje, laments, desire for the revenge, but also examples of faith, strength and hope for the final victory over the Independent State of Croatia and its genocidal policy towards the Serbs on the other side, the author also points to appropriate didactic teaching methods that can be applied during history classes, as well as within related subjects such as religious education, civil education, Serbian language, sociology and psychology, in primary and secondary schools.*

KEYWORDS: *Second World War, Independent State of Croatia, genocide against Serbs, Kozara, Skender Kulenović, poem, history teaching.*

Radana Vila Stanišljević was born in the village of Gornji Jelovac (municipality of Prijedor) to father Blagoja and mother Savka. She grew up in Prijedor, where she completed primary and secondary school, today known as “Sveti Sava” Gymnasium. She completed her literature and Serbian language studies in Belgrade. After arriving in Gradiška, she worked in the local Gymnasium during her entire working career. She writes, publishes articles in magazines, participates in cultural events in Gradiška and beyond. Married, mother of two children.

Јован (Ђулибрк)
Епископ Пакрачко-славонски
Председник Одбора за Јасеновац
Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве

РАЗГОВОР С ЛОРДАНОМ ЗАФРАНОВИЋЕМ¹

САЖЕТАК: *Кроз ошкривање разлоја и околности које су довеле до снимања филмова о Независној Држави Хрватској (НДХ) и систему концентрационих и логора смрти у Јасеновцу – Окупација у 26 слика, Крв и pepeo Јасеновца и Залазак стољећа/Тестамент Л. З. – саговорници размишљају свевременске теме које инспиришу уметнике у њиховим истрајама за одговорима. Конкретно, тема људског зла – описана кроз разговор као занос у убијању – представљала је не само снажан подстицај редитељу за истраживање геноцида над Србима и Јеврејима побијених у НДХ, него и озбиљан изазов при покушајима како њеној екранизовања тако и приказивања, најпре у социјалистичкој Југославији, а потом и у Хрватској.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Јасеновац, Југославија, Фрањо Туђман, Андрија Арбуковић, усташе, филм.*

¹ Снимање разговора са г. Лорданом Зафрановићем било је могуће захваљујући опреми и стручној обради Архива Срба у Хрватској. За више информација о Архиву Срба видети преко: <https://snv.hr/category/vijesti/sto-radimo/arhiv-srba/> (Пристапуљено 20. јануара 2023). Такође, захваљујемо г. Бојану Арбутини, кустосу-историчару Музеја жртава геноцида, на изради транскрипта.

Епископ Јован: Јако добро се сјећам када сам као млад човјек први пут гледао *Окупиацију у 26 слика* која је била један од ултимативних филмова у бившој Југославији за тему којом се овде бавимо. Филм се бави, за оне који не знају а за млађе поготово, окупацијом Дубровника и његовог залеђа на почетку Другог свјетског рата. Не знам да ли сте разговарали о филму с Владиком Атанасијем?

Лордан Зафрановић: Јесам, јесам.

Епископ Јован: У филму наиме постоји, опет за оне који не знају, једна изузетно потресна и страшна сцена када усташе врше покољ у једном аутобусу. Владика Атанасије је идентификовао поименце људе побијене у том аутобусу и установио је да су међу њима била неколицина Хрвата, које су усташе такође поклале у том убилачком заносу. Владика Атанасије стално говори како је тај филм дао једну праву и истинску слику страдања и рекао је да су за нас, што је занимљив став његов, сви ти људи заједно свети. Без обзира на то ко су и шта су, они су убијени само из једног разлога. Лордане, како сте Ви уопште ушли у ту тему? Шта је Вас као ствараоца у ствари означило и натјерало да се позабавите том темом?

Лордан Зафрановић: Прво бих захвалио на позиву Вама и на томе што сте изговорили једну ријеч која је фантастична, а то је *занос у убијању*. Занос у убијању је једна слика која мене прати – до које мјере то зло иде када крене, колико је оно у појединачним ситуацијама стравично, а онда када и на који начин крене у масовно. Наравно, у филму *Тесџаменџи 1941. година* имате процес на који начин се припрема то масовно убијање. Прво је, наравно, пропаганда, праве се антисрпске и антижидовске изложбе, онда се у тој прелазној фази руше храмови, а онда долазе на ред људи, када је све то изведено и када је слободан простор и када је пропаганда убицама дала и систем и занос убијања. И то нема краја. То је једна бескрајна трака убијања.

Био сам постиђен као људско биће када сам први пут дошао у Јасеновац.

Ја се од малих ногу бавим филмом, имао сам шеснаест година када сам направио први филм; радио сам мање-више у Кино-клубу *Силиј* те експерименталне филмове, био сам заљубљеник филма, имали смо кинотеку, упознао сам филм, од нијеомог филма до свих ових промјена у филму, до неореализма, новог вала... Једноставно смо били једна велика клапа која је онда кренула, заљубљена у филм, кренули експериментирати са филмом јер смо сматрали да је филм чист медиј, да он не би смио бити оптерећен литературом, сликарством, иако је оно визуелни медиј. Истраживали смо које су то специфичности филмског медија: да је у бившој Југославији постојао неки лабораториј за истраживање филма као медија, можда бих ја био тамо остао, у неком институту; а тако није било, па сам онда отишао на студије у Праг.

Тамо сам научио нешто сасвим друго, а то је на који начин се комуницира са филмом, с најширом публиком, и не само с домаћом него и са свјетском публиком. То значи на који начин филм који израђујете у једном локалном амбијенту, у једној потпуно затвореној средини, провинцији ако хоћете, на који начин он постаје драма Кинеза, Јапанца, Американца, Руса. То је била школа у Прагу.

И онда сам наравно, сасвим случајно, радећи један документарца са Чесима, наишао на подручје Јасеновца. Мало се о том Јасеновцу говорило у бившој Југославији. Јако мало. Нисмо ми били ни у школи едуцирани, нити смо могли да знамо шта се тамо десило. Тек када сам ушао у музеј, за разлику од ове поставке која је данас стара поставка је заиста била убитачно уређена. На неки начин, цијела та моја екипа, без обзира на то одакле су долазили, била је једноставно ужаснута сазнањем шта се ту дешавало, оно што се каже јучер, и ко је то радио, а онда би се окренули негдје око себе – па то су радили наши сусједи! Па није могуће, знаш, није могуће. Толико је то било ужасно, ушло нам је у саму срж, тај ужас који смо доживјели, то људско понижење, та срамота људска. То је нешто што једноставно... Онда смо у комбију, у повратку, у Загребу несвјесно почели пјевати оперске арије и то јаким гласом да бисмо истисли из себе тај ужас и то комплетно сви. Ове популарне арије које сви знају. И наравно, рекао сам, Лордане, мораш почети помало откри-

вати тај ужас – у себи прво а онда околу, да видимо ко су ти људи и шта је створило ту грозну ситуацију, да обитељски човјек крене да коље невине људе, који су само друге вјере, друге идеологије итд., и то масовно.

И оно што сам видио тамо није ме толико погодило, јесте, то је масовни огромни злочин, него ме је погодио начин на који су егзекутори вршили звјерства. И онда, наравно, настао је документарни филм о Јасеновцу који није завршио најславније. Од мене су тражили да ставим број жртава – милион. Ја до тог податка нисам дошао истражујући са мојом екипом. Ја сам једноставно то одбио. Филм је био намијењен као увод за упознавање логора и тих идеологија које су довеле до злочина. Међутим, мислим да је доста снажан. Мирко Ковач, књижевник, помагао ми је око текста. То је био један озбиљан филм и до данас га тако видим. Био је касније кандидат за Оскара, па су га хрватске власти у оно доба повукле.

Око тог филма је била доста велика драма. Предсједник Савјета Спомен-подручја Јасеновац рекао је у моменту када сам одбио да ставим број жртава да тим филмом неће бити задовољан нико, од студента до академика. И сад, прича је интересантна, Туђман у својој књизи, а ваљда раније и у једном од писама Милки Планинц, тужи се како је, ето, Зафрановић направио филм у коме, ето, опет има милион жртава – једна тотална лаж. С једне стране, тај социјалистички дио друштва је хтио једно, а с друге стране су националисти у Хрватској по истој линији реагирали потпуно на исти начин.

Наравно, у тим неким полемикама је требало филм погледати а онда о њему говорити. Једна од наших специјалности, посебно тих неких филмских и идеолошких критичара, била је да говоре о дјелу а да га не виде. То је једно вријеме била доста велика специјалност, јер они *ex cathedra* знају унапријед шта ће и на који начин бити, јер то и траже. Наравно, у том аутобусу у *Окупаацији*, дивно је владика рекао, било је неколико Хрвата. Међу њима има један официр југословенске војске који каже: „Ја сам Хрват, али нисам са вама, изроди!” Ту смо негдје смјештени Ковач и ја, у тај лик.

Ту сјену тог зла, просто ми није јасно, како до данас једна демократска власт, која се назива хрватска, не скине резолутно ту сјену.

Потпуно је то непотребно, то је једна страшна ствар. Не, одређени кругови, одређени појединци, одређене идеологије – потичу то, као да се тиме хвале. Хвале се злом. То је просто нејасно, сулудо, болесно.

Национализам је растао како смо ми стварали филмове, и били су велики страхови да се та ствар из Другог свјетског рата не понови. И кренули смо у *Окупаацију у 26 слика* као у филм-удар, који је грађен на контрасту који гледаоца доводи до тога да након сцене у аутобусу почне да повраћа, посебно женске су то радиле; хтјели смо да направимо ударац у око, да гледаоца заболи истина. Наравно да је та истина била поткрепљена свим могућим документима која смо имали. Тамо, у филму *Окупаација*, нема ниједна слика и ниједна сцена, па чак ниједан дијалог, која није поткрепљена документарно. Зато до данашњег дана непријатељи тог филма не могу му ништа направити.

С друге стране, у филму је дошла до изражаја школа коју сам имао у Прагу. Направили смо филм за најширу свјетску публику. Филм је обишао цијели свијет. Мислим да је продан у тридесет и пет, четрдесет земаља. Играо је на Канском фестивалу, и то у конкуренцији са *Apocalypse Now*, Фелинијевом *Пробом оркестра*, *Сибе-ријадом* Кончаловског, Вајдом... То је једноставно била једна величанствена година у којој је наш филм учествовао и тиме је он наравно добио врло високо мјесто у свијету; ови о којима причам више се нису усуђивали да га евентуално макну у бункер и да га више нема.

Наравно, ја сам наставио ту анализу. Радио сам филм поводом суђења Артуковићу: као филмаш осјетио сам да је то суђење изванредан моменат у историји, без обзира на то што је Артуковић већ био старац, али је то био повод да се види шта је била НДХ. Завршавао сам тај филм у једно несретно вријеме када су усташе почеле долазити са свих страна свијета у Хрватску, и ја сам једноставно морао да с негативом филма напустим земљу јер је било врло опасно и завршио сам га, послвије Беча и Париза, у Прагу, гдје сам студирао, гдје сам добио све увјете да га завршим. Тамо је била и премијера, и филм је такође обишао цијели свијет, али до данас он у Хрватској

није јавно приказан. Он је приказан у неким мојим ретроспективама овдје за један ограничени број гледалаца, али га телевизија, она се звала ТВ Загреб, која је била копродуцент филма (ја сам био продуцент, јер сам увијек продуцент код тих шкакљивих тема зато што знам да ми неко може доћи па ми резати ствари), није приказала, иако га може приказати, што се каже, по уговору бесплатно. Писали смо чак и Туђману у оно вријеме, да би било добро да млади људи то виде. Туђман је одговорио да би он то погледао у једном ужем кругу. Ја сам рекао да нисам радио филм ни за какав ужи круг него за широку публику и онда је то отпало. Онда сам отишао код премијера Милановића. Њему сам рекао: „Дај види, тамо имате свог човјека Радмана на телевизији. Младост нам диже руке, вичу ’За дом спремни’, дај нека људи погледају шта то значи када то раде, они немају појма.” „’Оћу, ’оћу”, вели он, „бољи ти је Јосиповић.” Одем ја код Јосиповића, поновим то исто: „’Оћу, ’оћу”, каже и он – и ништа, нема шансе да се филм *Тесџаменџи* прикаже.

И добро, ОК, није то ни први ни задњи пут да се са мојим филмовима дешава то што се дешава, и можда се са неким филмовима што су радили други аутори исто дешава, нисам ја једини. Наравно да тежим да читаво то, како бих рекао, бављење једном страшно тешком темом, довршим; ако си већ кренуо, имаш осјећај да си некако изабран да то доведеш до краја. Па онда ми се чини да ми сада предстоји један велики напор, да направим филм који ће бити круна овога о чему сам вама сада причао.

Епископ Јован: Хвала, Лордане. Иначе у овом тренутку у Загребу и Сплиту тече фестивал свјетске књижевности, једна врло лијепа, свјетска, манифестација. Било је више великих писаца на њој, с Давидом Гросманом и Олгом Токарчук на челу, која је промовисала своју огромну књигу о сљедбеницима јеврејског лажног месије Шабтаја Цвија који су постали хришћани у Пољској, сљедбеници Јакоба Франка. И ето, током тог фестивала, као његов дио тече и ретроспектива филмова Лордана Зафрановића. И не само да тече него, колико чујемо, то је веома успјешно, много је људи на приказивању филмова. Ви сте били у Сплиту на приказивању, Митрополит Пор-

фирије је био овде у Загребу. Какви су Вам утисци о једном великом повратку на хрватску културну сцену?

Лордан Зафрановић: Тежак ће бити тај повратак, дуго он већ траје. Готово сам заборавио када сам се хтио вратити. Мислим да је то било поводом Мирка Ковача, који је са мном радио шест филмова. Ми смо били заједно скоро двадесет година. Прошли смо заједно дуготрајне процесе у стварању сценарија, а била је продуцентска ситуација у Југославији гдје нам је било омогућено да се састајемо и да радимо онако како се филм ради. Имали смо увијек три, четири истраживача-новинара који су нам доносили документе тамо гдје бисмо ми, у некој бањи или у неком хотелу, писали одвојени од свијета. Баш сам, када сам гледао овај филм у Сплиту, помислио како више та кинематографија не постоји, како се све то скупа као „демократизирало”, а заправо се аматеризирало и врло је тешко данас радити такозвани велики филм са хисторијском темом. Врло тешко иде финансирање и врло често филмови падају у самом почетку јер нема новаца, или при самом крају када је финансирање готово па нешто још фали.

Веселило ме то што је у Сплиту заиста била изузетна публика, било је пуно кино, и разговор је текао као из неког другог времена. Ја сам знао да је Сплит био доста обојен црвено, а онда је за вријеме овог рата деведесетих био обојен у црно. Мене је мајка звала: „Немој, синко, немој, синко, да ти пада на памет да долазиш, иду неки црнокошуљаши са аутоматима по улици!” То је била негдје '91, '92, '93. година. Сада је ту негдје ваљда нека коегзистенција између тог црвеног и црног, и почели су се људи враћати сада. Имам осјећај да се је нешто покренуло. Није то једноставно, поистовјетити се с тим филмовима и с нама. Али мислим да је процес отворен, ја сам оптимиста да ће ту истину ипак, ако не сада за мог живота али савим сигурно у једној генерацији која ће доћи, моћи да поднесе онако с неком врстом опроста за све што се десило.

Епископ Јован: Лордане, упечатљиво сте нам описали одлазак у Кан са *Окуйацијом* у 26 слика у тренутку када Копола приказује *Ајока-*

лийсу данас, Фелини има *Пробу оркестра*... Имам једно двоструко питање. Прво је са овом темом којом се бавите: Кога видите уопште у свијету филма или који су филмови у свијету филма који говоре о овој теми на начин који је Вама близак?

Лордан Зафрановић: Било је доста аутора, али великих аутора, не умањујући наше ауторе. Ипак је филм једна универзална умјетност у којој ви, ако направите занимљив филм, ви сте преко ноћи у цијелом свијету. Нису то књиге, није то сликарство, у њима треба неки процес. Филм је, ако је добар и велики и говори о неким стварима које су занимљиве за цијели свијет, одмах у свијету – а цијели свијет је оптерећен злом и историјом, је ли, не постоји ниједна фамилија која нема неки ужас у себи јер су једноставно били ратови, и још увијек трају. Тако да је филм једноставно чудо, и ја се сјећам бројних филмова о антифашизму, Пазолинија, Буњуела, Фелинија, Висконтија посебно; те слике, то су једноставно филмови који су изграђивали на неки начин медитерански дух којем ја припадам. Ја сам ипак из Сплита, без обзира на тај социјалистички југославенски дио, којим је стољењима владала Венеција, Италија, тако да су у нас и улице, и градови, и људи, и анегдоте, и шале, и сјећања – медитеранске. Једноставно смо ближи неком медитеранском духу него овом сјеверњачком, јер смо дио те културе. И управо ме је та култура водила у одређеним анализама, јер сам црпио из тих великих медитеранских аутора који су једноставно били иконе за свакога, без обзира на то бавио се он филмом или не.

Онда постоји огромни антиратни амерички филм са Спилбергом на челу, постојали су и европски филмови, постојао је врло јак мађарски филм, било је нешто и у овој мојој Чешкој, наравно, ту је и руски антиратни и антинацистички филм. Било је изузетних филмова и нарочито документарних филмова: *Ноћ и мајла* Алена Ренеа је школски примјер филма о логорима и ужасу, Холокаусту и масовном убијању и злу којег је произвео нацизам, тако да је то једна од тих филмских тема које су једноставно непролазне. Фасцинација злом – нема јаче, нема веће теме од тога, нема веће теме од тога него откривати како долази до тог зла појединачно и како долази

до тог масовног уништавања на основу туђе вјере, туђе идеологије... На који начин се то припреми, на који начин почну комплетни народи, један величанствени њемачки народ на примјер, народ који у себи има коријене једног Баха, Гетеа, Дирера, народ који је нешто величанствено и врх свјетске цивилизације, како постаје могуће да се они толико залуде да су и њемачки каплари убијали с гуштом у име Хитлера. То је једна заиста непресушна тема, а да не говоримо о овим нашим крајевима који су обиљежени трагедијом у првотном плану.

Епископ Јован: Хвала Вам. Мислим да имам сада за Вас нешто што ће Вас изненадити. Ситница је. Ми смо јуче имали семинар за наше наставнике богословије како говорити о овој теми ђацима у средњој школи. Било је посебно предавање о томе како користити поему *Стијанка мајка Кнежойолка* Скендера Куленовића у овој теми. Искористио сам прилику да истакнем да је одмах послје Другог свјетског рата *Стијанка мајка Кнежойолка* преведена на руски језик, 1945/1946. године. Али Ви не можете замислити ко је то превео! Арсеније Тарковски, отац Андреја Тарковског.

Лордан Зафрановић: Фантастично, фантастично.

Епископ Јован: Кад смо већ код тога, ред је да поменемо *Иваново дјетинство* као примјер овог о чему смо говорили.

Лордан Зафрановић: Јесте, он је био у оно вријеме за нас откриће. Нисмо никако могли да допремо до те његове поетике која се издигла изнад оног реалног свијета и направила заиста изузетне утјечаје. Андреј Тарковски је заиста велики.

Епископ Пакрачко-славонски **Јован (Ђулибрк)** (1965) јужно-словенске језике и књижевност студирао је у Бањалуци и Загребу, где дипломира на Катедри за стилистику радом о Милошу Црњанском. Дипломски рад о Црњанском награђен је Бранковом наградом Матице српске 1991. године, а објављен у виду књиге „Црно сунце, и око њега круг” 2001. године. Теологију студира на православним богословским факултетима у Београду и Србињу, а дипломира са радом о Никону Јерусалимцу. Магистарске студије из јеврејске културе похађао у Спомен-установи Јад Вашем и на Јеврејском универзитету у Јерусалиму, да би 2004. године примио награду „Голда Меир”. Магистарски рад „Историографија холокауста у Југославији”, одбрањен код др Давида Банкаира, објављен је у виду књиге 2011. године. Одликовање „Витез од Ладина” додељује му 2020. године Центар за ладино културу „Моше Давид Гаон” при Универзитету Бен Гурион у Негеву због доприноса очувању успомене на српске, јеврејске и ромске жртве јасеновачког комплекса логора.

Иоанн (Чулибрк)
Епископ Пакрацко-Славонский
Председатель Комитета по Ясеновацу
Священного Архиерейского Собора
Сербской Православной Церкви

БЕСЕДА С ЛОРДАНОМ ЗАФРАНОВИЧЕМ

КРАТКАЯ АННОТАЦИЯ: *Выявляя причины и обстоятельства, по которым снимались фильмы о НГХ и системе концлагерей и лагерей смерти в Ясеноваце – Оккупация в 26 картинках, Кровь и зола Ясеноваца и Закат столетия/Завещание Л. З. – собеседники рассматривают современные темы, которые вдохновляют художников на поиски ответов. Конкретно, тема человеческого зла – описана в беседе как упоение убийством – и она не являлась только сильным импульсом для режиссера в исследовании геноцида, совершенного над сербами и евреями в НГХ, но также серьезным вызовом в попытках экранизации и показа, сначала в социалистической Югославии, а затем и Хорватии.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Ясеновац, Югославия, Франьо Туджман, Андрия Артукович, усташи, кино.*

Епископ Пакрацко-Славонский **Иоанн (Чулибрк)** (1965) изучал южнославянские языки и литературу в Баня-Луке и Загребе, где он защитил дипломную работу о Милоше Црнянском на Кафедре стилистики. Дипломная работа о Црнянском, за которую ему присвоена награда им.Бранко Матицы Сербской в 1991 году, была опубликована в виде книги «Черное солнце и круг вокруг него» в 2001 году. Богословские науки он изучал в Православных богословских факультетах в Белграде и Србине, а дипломную работу написал о Никоне Иерусалимском. В аспирантуре занимался изучением еврейской культуры в Мемориальном центре Яд Вашем и в Еврейском Университете в Иерусалиме, получив в 2004 году награду им. Голды Меир. Ма-

гистерская диссертация «Историография Холокоста в Югославии», защищенная под руководством Д-р Дэвид Банкир был опубликован в виде книги в 2011 году. Отличие «Витязь Ладино» ему было присвоено в 2020 году Центром по культуре ладино им. Моше Давида Гаона при Университете Бен-Гурион в Негеве за вклад в сохранение памяти о сербских, еврейских и цыганских жертвах комплекса лагерей в Ясеноваце.

Jovan (Ćulibrk)
Bishop of Pakrac and Slavonia
President of the Jasenovac Committee
of the Holy Assembly of Bishops of the Serbian Orthodox Church

CONVERSATION WITH LORDAN ZAFRANOVIĆ

SUMMARY: *Through the discovery of the reasons and circumstances that led to the filming of the films about the Independent State of Croatia (ISC) and the system of concentration and death camps in Jasenovac – Occupation in 26 pictures, Blood and Ashes of Jasenovac and Sunset of the Century/Testament L. Z. – interlocutors discuss the timeless themes which inspire artists in their search for answers. In particular, the theme of human evil – described through the conversation as a killing fervor – was not only a strong incentive for the director to research the genocide against Serbs and Jews committed in the ISC, but also a serious challenge when trying to screen it and show it, first in the socialist Yugoslavia, and then also in Croatia.*

KEYWORDS: *Jasenovac, Yugoslavia, Franjo Tuđman, Andrija Artuković, Ustashas, film.*

Bishop of Pakrac-Slavonia **Jovan (Ćulibrk)** (1965) studied South Slavic languages and literature in Banja Luka and Zagreb, where he graduated from the Department of Stylistics with a thesis on Miloš Crnjanski. The graduation thesis on Crnjanski was awarded the Branko Award of Matica Srpska in 1991, and was published under the title “Black Sun and The Circle Around It” (*Crno sunce, i oko njega krug*) in 2001. He studied theology at the Orthodox Theological Faculties in Belgrade and Srbinje, and graduated with a thesis on Nikon of Jerusalem. He attended master’s studies in Jewish culture at the Yad Vashem Memorial Institution and at the Hebrew University in Jerusalem, and in 2004 he received the “Golda Meir” award. The master’s thesis mentored by Dr. David Bankier “The Historiography of the Holocaust in Yugoslavia” was published in the form of a book in 2011. The “Knight of Ladino” award was awarded to him in 2020 by the “Moshe David Gaon” Center for Ladino Culture at the Ben-Gurion University of the Negev for his contribution to preserving the memory of the Serbian, Jewish and Roma victims of the Jasenovac camp complex.

ИМЕНСКИ ИНДЕКС

А

Леонтије Алавања, јеромонах 25,
26, 28, 39
Васо Анђелић 44
Бојан Арбутина 77
Марко Арндт (Mark Arndt),
митрополит 5, 8, 11, 14, 17, 19,
22–24
Андрија Артуковић 77, 81, 87, 89
Младен Атајић 40

Б

Бошко Бабац 42
Шпиро Бабац 42
Митар Бајић 40
Давид Банкир (David Bankier) 86,
88, 89
Паво Бартоловић 42
Симо Батинић 34
Јохан Себастијан Бах (Johann
Sebastian Bach) 85
Богдан Бјелобрк 41
Милутин Бјелобрк 41
Бог 19, 20–24, 71
Перо Богојевић 45
Драгиња Божић 37
Илија Божић 37
Јоцо Божић 37
Томо Божић 40
Никола Божоћ 40
Велимир Б. Болић 36
Вид Ј. Болић 36
Вид С. Болић 36

Душан С. Болић 36
Миле Б. Болић 36
Миле К. Болић 36
Миле М. Болић 36
Мића К. Болић 36
Станко Б. Болић 36
Стево В. Болић 36
Стево М. Болић 36
Благоја Борјанић 45
Драгић Борјевић-Борјанић 46
Љубомир Борјанић 46
Милка Борјанић 45
Милош Борјанић 45
Паво Борјанић 45
Петар Борјанић 46
Савета Борјанић
Саво Боројевић 45
Мара Босанац 38
Васо Босић 42
Методије Брадић, јеромонах 34
Бранимир, кнез 16
Катарина Кантакузина Бранковић
7, 10, 13, 17
Кристофер Браунинг (Christopher
Browning) 62, 63
Богдан Буквић 35
Лазарија Буквић 48
Лазо Буквић 36
Сергеј Булгаков (Сергей
Николаевич Булгаков),
протојереј, 54, 56
Иринеј Буловић, епископ 57, 58, 60
Луис Буњуел (Luis Buñuel Portolés)
84

В

Анджеј Витолд Вајда (Andrzej Witold Wajda) 81
 Вељко Вакањац 40
 Весо Васиљевић 40
 Илија Васиљевић 39
 Милорад Васиљевић 37
 Милорад Васиљевић, бријач 40
 Стево Васиљевић 37
 Николај Велимировић (Охридски и Жички), епископ 56
 Инокентије Ветров (Инокентие Ветров), епископ 17
 Младен Видовић 43
 Лукино Висконти (Conte Don Luchino Visconti di Modrone) 84
 Андреј Враски (Андрей Врасский), протопрезвитер 56
 Јово Вујановић 43
 Мица Вујановић 42
 Никола Вујановић 42
 Станко Вујановић 42
 Стеван-Стево Вукадиновић 48
 Вид-Вида Вукелић 48
 Милица Вукелић 35
 Михајло Вукелић 48
 Раде Вукелић 48
 Ђуро Вукојевић 48
 Љубоја Вукојевић 48
 Ђуро Вукшић 40
 Бранко Вучић 37
 Вељко Вучић 37
 Вид Вучић 37
 Крста Вучић 37
 Раде Вученовић 47
 Лазо Вучковић 35

Љубић Вучковић 35

Г

Онуфрије Гагаљук (Онуфриј Максимович Гагалјук), архиепископ 8, 11, 14, 19, 21, 23, 24
 Моше Давид Гаон (Moshe David Gaon), 86, 88, 89
 Крста Гвозденовић 40
 Јохан Волфганг фон Гете (Johann Wolfgang von Goethe) 85
 Душан Глишић 41
 Милан Глишић 41
 Рајко Граовац 43
 Давид Гросман (David Grossman) 82
 Ана Грубач 35
 Васо Грубач 35
 Криста Грубач 34
 Милан Грубач 34
 Миленко Грубач 37
 Милка Грубач 34
 Пантелија Грубач 34
 Стево Грубач 34
 Тина Грубач 34
 Чедо Грубач 34
 Милан Грујчић 40
 Љубоја Гужвић 45
 Мара Гужвић 45
 Мирко Гужвић 45
 Мито Гужвић 45
 Петар Гужвић 45

Д

Драган Давидовић 17
Бицо-Бићо Даничић 40
Хилда Дајч (Hilda Deitch) 5, 16, 61,
62, 64, 66, 67
Милан Делибашић 35
Јовица-Јово Дивјак 42
Станко Дивјак 42
Албрехт Дирер (Albrecht Dürer) 85
Гаврило Дожић, патријарх 56
Божо Дозет 46
Тодор Дозет-Дозетић 41
Божо Дозетић 41
Бранко Достих 43
Јованка Достих 44
Јово Достих 43
Невена-Невенка Достих 44

Ђ

Јован Ђекић 41
Перо Ђукић 43
Вељко Ђурић Мишина 17
Јаков-Јакоб Ђурђевић 41

З

Петар-Перо Заклан 41
Станиша Заклан 41
Лордан Зафрановић 6, 9, 12, 15, 17,
77–79, 82–85, 87, 89
Александар Зограф 5, 9, 12, 15, 16,
61, 63–67
Бранко Зубић 47
Никола Зубић 47
Петар Зубић 38

И

Јаков Ивановић 38
Стеван Ивановић 46
Анка Ивковић 34
Божо Ивковић 34
Велинка Ивковић 34
Десанка-Деса Ивковић 34
Јоцо-Јово Ивковић 34
Милан Ивковић 34
Наја Ивковић 35
Никола Ивковић 34
Перо Ивковић 34
Станко С. Ивковић 36
Стево Ивковић 34
Саво Л. Ивчић 36
Илија, кум 72
Драгослав Илић 5, 8, 11, 14, 17, 25,
49–51
Исус Христос (Ἰησοῦς Χριστός) 19,
20, 23, 24 55

Ј

Гојко Јанковић 37
Милица Јанковић 38
Хризостом Јевић, епископ 57, 58,
60
Атанасије Јевтић, епископ 22–24,
78
Јосип Јелачић, бан 18
Никон Јерусалимац 86, 87, 89
Јован (Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής),
Крститељ, свети 18
Богдан Јовановић 43
Глишо Јовановић 45
Крста Јовановић 45
Милован Јовановић 45

Митра Јовановић 45
Перо Јовановић 43
Саво-Сава Јовановић 45
Симо Јовановић 44
Томо Јовановић 44
Стево Јовановић 36
Бранко Јовић 40
Вићо Јовић 40
Ђуро Јовић 40
Паво Јовић 40
Милан Јовичић 44
Иво Јосиповић 82
Југовићи, мајка 70, 73
Илија С. Јуришић 37
Перо Н. Јуришић 37
Симо Јуришић 38
Урош С. Јуришић 37

К

Петар Керета 41
Димитрије Клепињин (Дмитрий
 Андреевич Клепинин) 56
Клио, муза 33
Мирко Ковач 80, 83
Саво Ковачевић 38
Стево Ковачевић, жандар 38
Стево Ковачевић, ратар 47
Вид Кокић 35
Дмитра-Дмитар Кокић 35
Драгић Кокић 35
Љуба Кокић 35
Милан Кокић, Костајница 35
Милан Кокић, дијете 35
Никола Кокић, Паучје 35
Никола Кокић, Пушина 35
Јово Кокић, Бастаји 35

Јово Кокић, Грубишно Поље 35
Паво Кокић 35
Савета Кокић 35
Саво Кокић 35
Србо-Србослав Кокић 35
Стево Кокић, Ђуричићи 35
Стево Кокић, Ријен. Брда у шуми 35
Андреј Кончаловски (Андрей
 Сергеевич Кончаловский) 81
Френсис Форд Копола (Francis
 Ford Coppola) 83
Никола Крагојевић 43
Лука Кромбауер 40
Алекса П. Кујавић 37
Ана Кујавић 38
Богољуб Кујавић 38
Драгић П. Кујавић 37
Драгић С. Кујавић 36
Јово П. Кујавић 37
Лазарија Кујавић 38
Станко С. Кујавић 36
Томо Кујавић 36
Мина Кујовић 33
Никола Кујавић-Кујовић 36
Скендер Куленовић 6, 9, 12, 15, 16,
 69, 73, 75, 76, 85
Димитрије Купрешанин 38
Саво Курбалија 41
Стево Курбалија 40

Л

Љубица Лазић 35
Мијо Лазић 34
Клод Ланцман (Claude Lanzmann)
 63
Јовица Лукић 42

Крста Лукић 42
Милан Лукић 42

М

Бранко Мајсторовић 44
Васо Мајсторовић 44
Душан Мајсторовић 43
Марко Мајсторовић 43
Милован Мајсторовић 43
Младен Мајсторовић 43
Милан Мајсторовић 43
Паво Мајсторовић 43
Савица Мајсторовић 43
Јаћим Максимовић 43
Максим Максимовић 43
Сока Максимовић 44
Пела Максимовић 44
Ђуро Маловић 40
Борислав-Боро Мандић 40
Васо Мандић 40
Гавро Мандић 40
Даница Мандић 40
Живко Мандић 40
Ивка Мандић 40
Љубоја Мандић 40
Раде Мандић 42
Миливој Маринковић 42
Јован-Иво Маринковић 42
Никола Марић 43
Јово Марковић 43
Душан Матијаш 40
Голда Меир (Golda Meir) 86, 87, 89
Десанка Месић 40
Јово Мијатовић 42
Богољуб Р. Милаковић 37
Васо С. Милаковић 37

Вид Милаковић 38
Гавро Д. Милаковић 37
Драгић С. Милаковић 36
Драгић Т. Милаковић 38
Драгутин Д. Милаковић 37
Дрена С. Милаковић 37
Јаћим Милаковић 38
Јово Б. Милаковић 38
Лазо С. Милаковић 36
Марија Н. Милаковић 38
Милан С. Милаковић 37
Милена Милаковић 38
Миливој Р. Милаковић 37
Милутин Милаковић 36
Милутин Н. Милаковић 37
Никола Милаковић 38
Раде Т. Милаковић 38
Светозар С. Милаковић 37
Славко Милаковић 38
Срдија-Срдига Г. Милаковић 38
Стево Милаковић 38
Стево Н. Милаковић 38
Стојан Ђ. Милаковић 37
Тејо Милаковић 38
Јаков Миланковић 41
Зоран Милановић 82
Адам Милошиновић-
Милашиновић 44
Ђуро Милашиновић 47
Којо Милашиновић 43
Максим Милашиновић 43
Милан Милашиновић 43
Стево Милашиновић 43
Богољуб Милетић 38
Бојана Милетић 38
Драгица Милетић 38

Драгић Милетић 38
Дмитра Милетић 38
Мојсија-Мојсије Милетић 38
Благоја Милинковић 47
Бранко Милинковић 47
Владимир Милинковић 47
Јаћим Милинковић 35
Јоцо Милинковић 35
Лазо Милинковић 47
Коста Милинковић 47
Милан Милинковић 47
Никола Милинковић 47
Перо Милинковић 47
Симо Милинковић 47
Божо Д. Миличевић 37
Кузман Миличевић 45
Милан Миличевић 45
Пантелија-Пане Миличевић 39
Јаков Миловановић 44
Мира Миловуковић 41
Славко Миловуковић
Митар Милосављевић 43
Илија Милошевић 42
Илинка Милунић 48
Тејо Милунић 48
Крста Мирковић 38
Саво Митровић 40
Станко Митровић 41
Млађан 70–72
Мрђан 70–72
Крста Ј. Мрђеновић 36
Миле Мрђеновић 34
Славко Мрђеновић 34
Ана Муселин 35
Анђа Муселин 47
Божо Муселин 35

Јефто Муселин 35
Марко Муселин 34
Милорад Муселин 34
Перса Муселин 34
Савка Муселин 35
Славко Муселин 34
Стево Муселин 35
Томо Муселин 34

Н

Бранко Николић 38
Драгиња Николић 36
Јово Николић 38
Љубомир Николић 47
Мирка Николић 36
Славко Николић 38
Стево Николић 38
Нада Новак 62, 63
Лука Новаковић 43
Ела Трифуновић Нојхаус 56

О

Војин С. Обрадовић 36
Стеван-Стево Ј. Остојић 37

П

Божо Павловић 34
Јован Павловић, митрополит 26
Јоцо Павловић 35
Милева Павловић 40
Перса Павловић 35
Ранко Павловић 34
Стоја Павловић 34
Стојан Павловић 34
Пјер Паоло Пазолини (Pier Paolo Pasolini) 84

- Радован Панић 44
Симо Панић 43
Марица Пејаковић 40
Андрија Пејчић, Борски рудник 48
Андрија Пејчић, Јасеновац 48
Божидар-Божо Пејчић 48
Бранко Пејчић 48
Драгић Пејчић 48
Јово Пејчић 48
Милан Пејчић 48
Митар Пејчић 48
Павле-Паво Пејчић 48
Славко Пејчић 48
Григорије Перадзе (Григорий
Романозович Перадзе),
архимандрит 56
Порфирије Перић, митрополит 7,
10, 13, 83
Стеван Перговић-Перковић 45
Војин Петрић 40
Игњо Петровић 45
Милош Петровић 45
Мирјана Петровић 62, 63
Раде Петровић 45
Радован Пилиповић 5, 8, 11, 14, 17,
53, 57, 58, 60
Илија Плавшић 45
Милка Планинц 80
Илинка Познић 46
Вељко Пољак 42
Стефан Попгеоргиев (Стефан
Попгеоргиев Шоков),
митрополит 55
Јустин Поповић, архимандрит
22–24
Милош Проданић 47
- Благоја Пухач 41
- Р**
Дане Радаковић 42
Марко Радаковић 42
Ратко Радановић 25
Симо Радановић 47
Гавро Радишић 42
Лазо Радишић 41
Љубоја Радишић 42
Горан Радман 82
Славко Радмановић 40
Стефан Радојковић 5, 9, 12, 15, 16,
61, 64, 66, 67
Аница Р. Радонић 38
Божо Радонић 38
Бранко Л. Радонић 38
Вукашин Радонић 37
Владимир Радонић 34
Гавро Ј. Радонић 37
Глишо Радонић 37
Илија С. Радонић 38
Младен Радонић 37
Паво М. Радонић 38
Пане Радонић 37
Стеван-Стево С. Радоњић 38
Гавро Радошевић 35
Драгољуб Радошевић 35
Лазо Радошевић 35
Милић Радошевић 35
Саша Ракезић, в.: Александар
Зограф 5, 9, 12, 15, 16, 61, 63–67
Васо Ракић 39
Пелија Ракић 39
Саво Ракић 39
Славко Ракић 37

Ален Рене (Alain Resnais) 84

Лазо Ристић 40

Алфред Розенберг (Alfred
Rosenberg) 55

Мате Рупић 27

С

Светозар Савић 48

Стево Савић 48

Љубица-Љуба Симанић 42

Милутин Саматовић-Симатовић
48

Симо Симатовић 48

Јуриј Скобцов (Георгий-Юрий
Даниилович Скобцов) 56

Марија Скобцова (Мария
Скобцова), монахиња 56

Душан Смољанић 35

Здравко Б. Смољанић 36

Јово С. Смољанић 36

Јово-Јоцо С. Смољанић 36

Лука Смољанић 36

Љубомир С. Смољанић 36

Никола Л. Смољанић 35

Ранко П. Смољанић 35

Саво М. Смољанић 36

Стево Р. Смољанић 36

Стево С. Смољанић 36

Филип Б. Смољанић 35

Стивен Спилберг (Steven Spielberg)
63

Андрија Срдић 37

Бранко Срдић 37

Илија Срдић 39

Никола Срдић 37

Раде Срдић 39

Стево Срдић 37

Срђан 70–72

Видосава Станисављевић 45

Илија Станисављевић 45

Лепосава-Љепосава
Станисављевић 45

Милан Станисављевић 45

Никола Станисављевић 34

Перо Станисављевић 45

Раде Станисављевић 45

Симо Станисављевић 45

Стана Станисављевић 45

Стево Станисављевић 45

Теодор Станисављевић 45

Тодор-Томо Станисављевић 45

Благоје Станишљевић 74–76

Радана Вила Станишљевић 6, 9, 12,
15, 16, 69, 74–76

Савка Станишљевић 74–76

Вукосава-Вука Станковић 34

Драгић Станковић 34

Љубоја Станковић 34

Никола Станковић 47

Јово Станојевић 45

Никола Станојевић 45

Лазо Стевановић 43

Љубоја-Љубоје Стевановић 43

Светислав Стецановић-
Стевановић 43

Стево Стевановић 43

Стојанка, мајка Кнежополка 6, 9,
12, 15, 16, 69–71, 73, 75, 85

Антоније-Анто Стојановић 45

Томо Стојановић 42

Максим Стојковић 43

Миленко Стојковић 44

Саво Стојковић 43
Јово Стојшић 44
Перо Суботић 43
Стојан-Стоко Суботић 44
Ћиуне Сугихара (Sugihara Chiune)
57

Т

Андреј Тарковски (Андрéй
Арсéньевич Таркóвский) 85
Арсениј Тарковски (Арсéний
Алекса́ндрович Таркóвский) 85
Јован-Јово Теодоровић 42
Тертулијан (Quintus Septimius
Florens Tertullianus), апологета
21
Перо Тимић, в.: Петар Трнинић 48
Лазо Тихомировић 34
Олга Токарчук (Olga Nawoja
Tokarczuk) 82
Јула Томић 35
Љубица Томић 34
Стево Томић 34
Тривун-Трифун 36
Петар Трнинић, в.: Перо Тимић 48
Иларион Троицки (Иларио́н
Алексе́евич Трóицкий), епископ
8, 11, 14, 19, 20, 23, 24
Фрањо Туђман 77, 80, 82, 87, 89
Игњо Тутић 40

Ђ

Јован Ђулибрк, епископ 6, 9, 12,
15–17, 26, 65, 66, 77, 78, 82, 83,
85–87, 89

Ф

Федерико Фелини (Federico Fellini)
81, 84
Милан Филиповић 36
Нада Фотински 41
Јакоб Франк (Jacob Joseph Frank) 82

Х

Адолф Хитлер (Adolf Hitler) 55, 85
Ана Хрњак 38
Васо Хрњак 38
Проко Хрњак 38
Раде Хрњак 38

Ц

Шабтај Цви (Sabbatai Zevi) 82
Милош Црњански 86, 87, 89

Ч

Лука Чавић 48
Љубица Чавић 48
Марко Чавић 48
Вид С. Чаглић 36
Никола С. Чаглић 36
Саво С. Чаглић 36
Ана Чокеша 40
Милован Чокеша 40
Богдан Чорокало 35

Ш

Светозар Шаулић 40
Бранко Шербеџија 40
Илија Шербеџија 40
Милош Шербеџија 40

Михаил Витальевич Шкаровский
(Михаил Витальевич
Шкаровский) 53–58, 60
Арт Шпигелман (Art Spiegelman) 9,
12, 15, 61, 63–67
Владек Шпигелман (Vladek
Spiegelman) 63
Максим Штрбо 42

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.485(497.13)"1941/1945"(082)
316.75(4-12)"19/20"(082)

НОВОМУЧЕНИЦИ : полиперспектива IV : зборник радова / уредили Јован (Ћулибрк), Стефан Радојковић = New Martyrs : polyperspective IV : collected papers / edited by Jovan (Ćulibrk), Stefan Radojković. - Београд : Музеј жртава геноцида : Одбор за Јасеновац Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве, 2023 (Врњци : Интерклима-графика). - 100 стр. : табеле ; 24 cm

Тираж 400. - Стр. 7-15: Предговор / Јован (Ћулибрк), Стефан Радојковић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summaries ; Резюме. - Регистар.

ISBN 978-86-86831-94-1 (МЖГ)

а) Усташе -- Злочини -- Независна Држава Хрватска -- 1941-1945 -- Зборници
б) Срби -- Геноцид -- Независна Држава Хрватска -- 1941-1945 -- Зборници
в) Југоисточна Европа -- Култура сећања -- 20в-21в -- Зборници

COBISS.SR-ID 124786185